

Strategisch actieplan: Randstad Zuid-Limburg

Een eerste aanzet voor een Stedelijk Netwerk Zuid-Limburg:

Luc Soete

(Februari 2018)

De figuur geeft links de stedelijke (>1000 inwoners) dichtheid weer in een straal van 100 kilometer rond Amsterdam en rechts rond Maastricht. De omvang van de punten geeft het aantal inwoners weer.

Bron: Maessen | Advies

Samenvatting

Zuid-Limburg is vanuit Den Haag bekeken, een randstad; juist zoals de Randstad vanuit Zuid-Limburg bekeken een randstad is. Zoals de Randstad is Zuid-Limburg ook een sterk verstedelijkt gebied met een hoogwaardig, driedimensionaal “groen hart”. Met zijn 6 km binnenlandse en 220 km buitenlandse grens is Zuid-Limburg echter ook gelegen in het centrum van Europa. De afgelopen vijf jaar is deze Randstad Zuid-Limburg uitgegroeid tot een sterke economische groeiregio in Nederland waar zich een significante structuurversterking heeft voorgedaan. Met Øresund en de regio Basel-Mulhouse is Zuid-Limburg één van de weinige grensregio's waar de economie aan de landsgrenzen **niet** of nauwelijks is verschaald. Daarbij heeft de bereidheid om over de nabijgelegen grens te kijken een belangrijke rol gespeeld. Die grens vormt echter op heel wat gebieden (regelgeving, bereikbaarheid, taal) nog steeds een barrière in het realiseren van economische dynamiek en werkgelegenheid.

De drie Zuid-Limburgse centrumgemeenten zijn elk op hun manier, in nauwe samenwerking met de provinciale overheid, het Zuid-Limburgse bedrijfsleven en de in Zuid-Limburg gevestigde kennisinstellingen (UM, OU, ZH, MUMC), op een vrij unieke manier omgegaan met de soms heel verschillende grensuitdagingen. Zo'n Heerlen, Sittard-Geleen of Maastricht “first” beleid, is echter niet langer voldoende om de toekomstige uitdagingen op het gebied van economie, onderwijs, arbeidsmarkt, gezondheid, woon- en vestigingsbeleid aan te kunnen. Zij overstijgen de individuele beleidsmogelijkheden van Zuid-Limburgse gemeenten, groot en klein. De uitdaging nu is niet alleen het vinden van een gemeenschappelijk beleid, maar van een elkaar mutueel versterkend beleid.

Het strategisch actieplan dat hier geschetst wordt, gaat uit van een aantal strategische opgaven. Zo zal de toekomstige economische groei niet alleen “slim” moeten zijn maar ook “saamhorig”: zich vertalen in meer welvaart voor iedereen, en de Zuid-Limburgse gemeenten in staat moeten stellen de nieuwe gedecentraliseerde taken waarvoor zij nu verantwoordelijkheid dragen naar behoren te vervullen. Kortom, een economische groei waarin meer dan tevoren burgers, werknemers, ingezetenen van profiteren, en niet alleen hoogopgeleiden. Een groei ook die de urgente uitdagingen van duurzaamheid aanpakt en “slim” benut. Zodat Zuid-Limburg één van de aantrekkelijkste regio's in Europa wordt, waarin de leefomgeving gekoesterd en de economie versterkt wordt, en van de unieke ligging met volle teugen genoten kan worden.

Dat is in zekere zin de gezamenlijke opgave voor “Randstad Zuid-Limburg”: het verder realiseren van bijkomende welvaart dankzij de centrale ligging in Europa, met inbegrip van alle uitdagingen wat bereikbaarheid betreft die dit stelt; het inzetten op saamhorigheid: iedereen aan het werk, aandacht en steun voor sociaal zwakkeren en onderwijs dat verbindt en niet polariseert; en behoud van het unieke Zuid-Limburgse landschap met zijn inspirerende leefomgeving en cultuur.

De ambitielat wordt hoog gelegd. Het zal uit de gezamenlijke agenda- en coalitievorming met bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen, overheden en burgers moeten komen om deze ambities te realiseren. Met de blik niet zozeer op de korte termijn, maar het oog op een langjarig commitment. Alleen dan zal antwoord gegeven kunnen worden aan de vele uitdagingen waarvoor Randstad Zuid-Limburg staat als dynamische groeimotor aan de rand van Nederland.

Inhoudsopgave

Samenvatting	p. 1
Inleiding	p. 3
1. De Rand- en Grensstad Zuid-Limburg	p. 7
<i>De economische dynamiek van Randstad Zuid-Limburg</i>	p. 8
<i>Niet-gerealiseerde kansen van Grensstad Zuid-Limburg</i>	p.10
<i>Zuid-Limburg en de Nederlandse stedelijke agglomeraties</i>	p.11
2. Heerlen, Sittard-Geleen, Maastricht: drie verschillende grenssteden	p.15
<i>Heerlen</i>	p.18
<i>Sittard-Geleen</i>	p.20
<i>Maastricht</i>	p.22
<i>Einde tripool, welkom Randstad Zuid-Limburg</i>	p.23
3. Naar een gemeenschappelijke agenda voor Randstad Zuid-Limburg	p.24
<i>Een “slimme” regio met oog op grensoverschrijdende kansen</i>	p.25
<i>Een duurzame regio in Europa leidend op het gebied van klimaat en schone lucht</i>	p.27
<i>Een “saamhorige” regio</i>	p.28
<i>Een ondernemende regio</i>	p.29
<i>Een lerende regio</i>	p.29
<i>Een bereikbare regio</i>	p.30
<i>Een aantrekkelijke regio</i>	p.31
<i>Een Unieke regio</i>	p.32
Conclusies	p.34
Bijlage 1	p.36

Inleiding

De gemeentebesturen van Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht hebben binnen het kader van de notitie van burgemeesters en gedeputeerde over bestuurlijke samenwerking: *'Krachtig inspelen op regionaal-economische opgaven'*¹ een opdracht verleend aan de directeurs/afdelingshoofden economie van de drie steden om samen met een externe projectleider een strategische visie en concept uitvoeringsagenda te ontwikkelen. Op basis van deze strategische visie zullen de Colleges van B&W van de drie steden na de gemeenteraadsverkiezingen van 21 maart 2018 een gemeenschappelijke toekomstagenda opstellen die, gebundeld met deze strategische visie, ingebracht zal worden als overdrachtsdocument bij de coalitiebesprekingen in de drie Zuid-Limburgse steden². Zuid-Limburg is uiteraard veel meer dan de drie zogenaamde centrumgemeenten. Waar relevant, wordt dan ook de analyse uitgebreid tot alle 18 gemeenten die Zuid-Limburg rijk is.

Over de loop van 2015, 2016 en 2017 zijn tal van beleidsstudies verricht met als doel een gepast antwoord te vinden op de maatschappelijke uitdagingen waarvoor de regio Zuid-Limburg en haar gemeenten, in het bijzonder de drie centrumgemeenten, geplaatst worden als gevolg van het, door kabinet Rutte II, in 2011 geïnitieerde decentralisatiebeleid. Decentralisatie richting provincie en gemeenten (en ook waterschappen) van een reeks overheidstaken op het terrein van economie (regionaal economisch beleid), natuur, ruimtelijke ordening (omgevingswet) en verkeer en vervoer (aanleg nieuwe infrastructuur en exploitatie openbaar vervoer), van de jeugdzorg, de extramurale begeleiding uit de AWBZ en de nieuwe regeling Werken naar vermogen (hervorming WWB/WIJ, WSW en Wajong) en waterbeheer en –veiligheid.

In Zuid-Limburg heeft **BMC advies** een reeks studies³ verricht voor elk van de drie centrumgemeenten. Daarin komt, op basis van een uitvoerige inventarisatie, scherp naar voor wat de toekomstige maatschappelijke en bestuurlijke uitdagingen zijn voor elk van de steden, evenals voor Zuid-Limburg als

---

¹ Handreiking gemeentebesturen in Zuid-Limburg voor de coalitieprogramma's 2018-2022.

² Zoals de brief van wethouder André Willems van het gemeentebestuur van Maastricht "om te komen tot een strategische visie voor de regionaal-economische opgaven", het formuleert: "Resultaat van de aanpak dient te zijn dat de gemeentebesturen van Heerlen, Maastricht en Sittard-Geleen in de positie komen om een gelijke startpositie in te nemen in hun collegeprogramma's 2018-2022 op het thema economie-onderwijs-arbeidsmarkt.... Op basis van de strategische visie kunnen de drie Colleges een toekomstagenda opstellen en deze mogelijk in een volgende fase uitwerken voor een regiodeal met het rijk. De strategische visie en de toekomstagenda worden gebundeld ingebracht als overdrachtsdocument bij de coalitiebesprekingen in de drie Zuid Limburgse steden." Zie Bijlage 1.

³ Zie onder meer voor Maastricht: BMC Advies (2017), Een sterke stad in een sterke regio. Samenvatting met als Deel 1: De stad spreekt. Feiten en meningen: Wat heeft de stad nodig?; Deel 2: De (bestuurs)kracht van de stad en de positie in de regio. Sterktezwakte-analyse gemeente Maastricht; Deel 3: Daadkrachtig Bestuur in Zuid-Limburg Ontwikkeldocument: Maastricht en de regio; Deel 4: Inzicht in de financiële positie en in het financieel handelen van de gemeente Maastricht; voor Sittard-Geleen: BMC Advies (2017), Kiezen en/of delen Samenwerkingskracht Sittard-Geleen met als Deel 1:De stad spreekt. Feiten en meningen: Wat heeft de stad nodig?; Deel 2: De (bestuurs)kracht van de stad en de positie in de regio Sterkte-zwakteanalyse gemeente Sittard-Geleen; Deel 3: Daadkrachtig Bestuur in Zuid-Limburg Ontwikkeldocument: Sittard-Geleen en de regio; Deel 4: Inzicht in de financiële positie en in het financieel handelen van de gemeente Sittard-Geleen; voor Heerlen: BMC Advies (2016), Samen op basis van gelijkwaardigheid Onderzoek naar een viertal samenwerkingsvarianten.

geheel. Ook wordt een sterkte-zwakteanalyse van de kracht van elk van de drie steden en een strategische beschouwing van de bestuurskracht van de betrokken gemeenten weergegeven. Wij verwijzen naar de verschillende BMC rapporten en de referenties daarin naar vorige studies, voor een bredere onderbouwing van de analyse zoals hier gepresenteerd.

De bedoeling van deze notitie is immers niet om hier nóg een beleidsdocument aan toe te voegen, maar te komen tot een heldere en waar nodig, scherpe strategische visie die de basis vormt voor een gemeenschappelijke toekomstagenda voor zowel Zuid-Limburg als de gemeenten Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht waarmee straks de nieuwe gemeentebesturen in overleg kunnen treden met inwoners, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

De titel van de hier voorgestelde strategische visie is: “**Randstad Zuid Limburg**”. Het leek de beste manier om de strategische positionering van Zuid-Limburg, haar drie centrumgemeenten en “groene hart” te omschrijven. Een titel die zowel de betrachting tot één “stad” te komen omvat als de toevoeging: aan de geografische “rand” van Nederland. De impliciete verwijzing naar die andere Randstad, vanuit Zuid-Limburg bekeken een echte “randstad”, is mooi meegenomen⁴.

Zuid-Limburg is, zoals Figuur 1⁵ aantoont, een sterk verstedelijkt gebied, in bevolkingsdichtheid vergelijkbaar met Utrecht⁶. Maar Zuid-Limburg is tezelfdertijd ook een grensregio met drie grenssteden: niet grenzend aan de Noordzee, maar aan andere, buitenlandse stedelijke agglomeraties die, zoals Figuur 1 ook illustreert, vanuit een nationale invalshoek over het hoofd gezien worden. Randstad Zuid-Limburg is dan ook heel anders: eerder een centraal gelegen Europese regio zoals de figuur op de voorpagina aantoont.

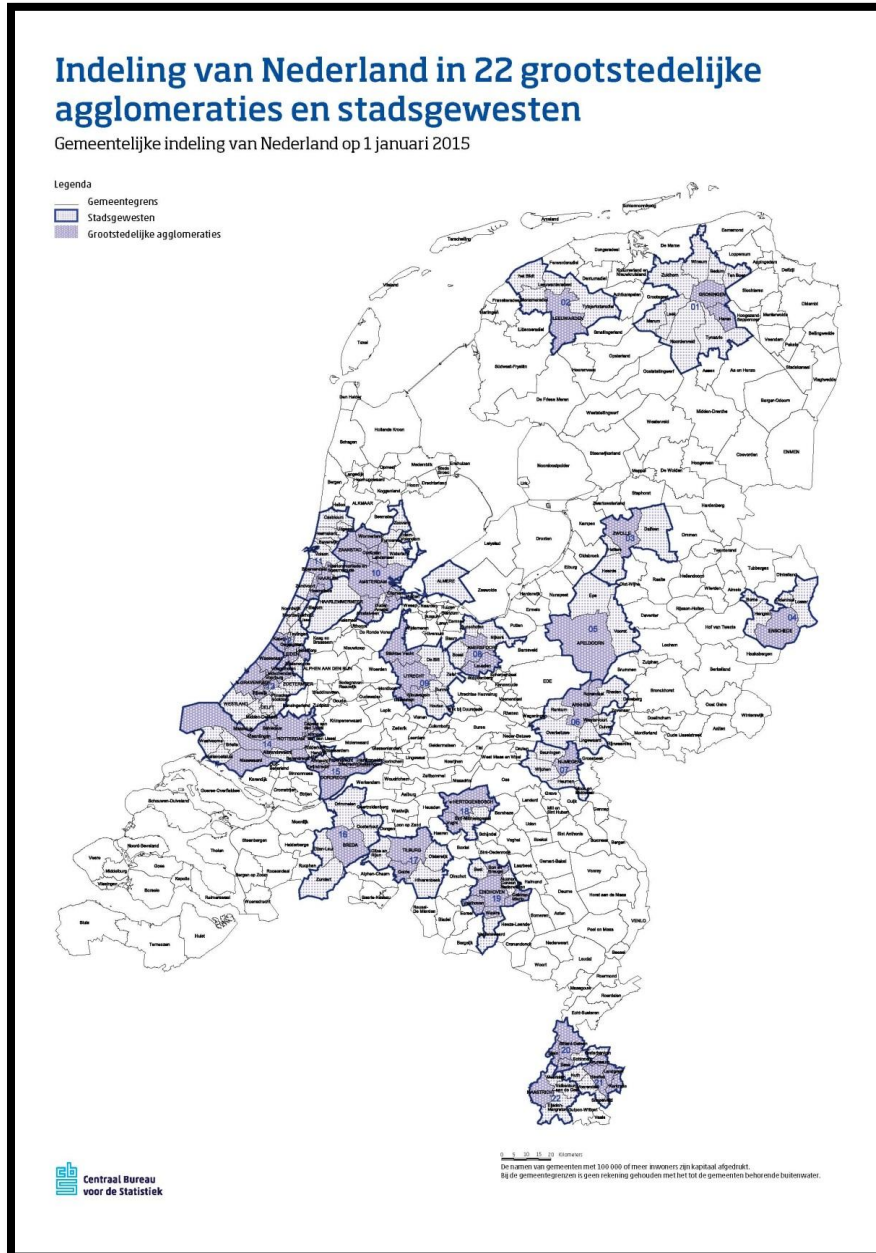
---

⁴ Een alternatieve omschrijving zou “Grensstad Zuid-Limburg” kunnen zijn. Een titel waarbij de klemtoon gelegd wordt op de alomtegenwoordige grens. Een grens die voor zowel elk van de drie centrumgemeenten onderdeel is van hun directe omgeving als voor Zuid-Limburg als geheel. Een tweede alternatief zou “Limburg Zuiderstad/Zuiderstad” zijn waarbij de klemtoon gelegd wordt op de voor Nederland meest zuidelijk gelegen stedelijke regio aan het einde van de A2-as, met een wat zuidelijker klimaat, levensstijl en heuvelland. Hier werd uiteindelijk de keuze gemaakt voor “Randstad Zuid-Limburg”.

⁵ file:///C:/Users/soete/Downloads/CBS_009151_Stadsgewesten_2015-Web.pdf

⁶ Utrecht telt 931 inw / km²,. Zuid-Limburg: 923 inw / km². Bron: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70072ned&D1=56&D2=33-34,55&D3=I&HDR=T&STB=G1,G2&VW=T>

Figuur 1:

Deze notitie is als volgt opgebouwd.

In een eerste deel wordt in wat meer detail in gegaan op de karakteristieken van de regio Zuid-Limburg als “Randstad” van Nederland én tezelfdertijd centraal gelegen grensstad in de nabijheid van buitenlandse stedelijke agglomeraties zoals Aken en verder oostwaarts Keulen; ten oosten Hasselt en verder Leuven en Brussel; en ten zuiden Luik. Die grens is echter ook een niet te verwaarlozen spelbreker in het realiseren van economische groei en werkgelegenheid zoals aangetoond in talrijke Europese en Nederlandse studies.

In een tweede deel wordt meer specifiek stil gestaan bij de manier waarop de drie centrumgemeenten in Zuid-Limburg: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht tot op heden omgegaan zijn met deze grensuitdagingen in hun eigen ontwikkelingsmogelijkheden. Samen met Øresund, de regio Basel-Mulhouse is Zuid-Limburg één van de weinige grensregio's waar de economie aan de landsgrenzen juist **niet** of nauwelijks is verschaald. Daar is de centrale ligging, de nabijheid van een groot afzetgebied van 3,9 miljoen mensen, de concentratie van onderzoek- en industriële productie activiteiten in de Euregio Maas Rijn niet vreemd aan. De drie centrumgemeenten zijn, in nauwe samenwerking met de provinciale overheid, het Zuid-Limburgse bedrijfsleven en de in Zuid-Limburg gevestigde kennisinstellingen, in het bijzonder de UM, het MUMC en de Zuyd Hogeschool, op een vrij unieke manier omgegaan met elk van hun eigen, soms heel verschillende grensuitdagingen.

In zoverre de opdracht expliciet vertrekt vanuit B&W van de drie centrumgemeenten, leek het gepast eerst te kijken naar de eigen ontwikkelingsmogelijkheden voor elke stad van de Zuid-Limburgse Heerlen – Sittard/Geleen – Maastricht tripool.

Zoals deel 3 aantoont, is zo'n Heerlen, Sittard-Geleen of Maastricht "first" beleid, niet langer voldoende om de vele toekomstige uitdagingen op het gebied van economie, onderwijs, arbeidsmarkt, gezondheid, woon- en vestigingsbeleid effectief aan te kunnen pakken. Deze uitdagingen overstijgen de individuele beleidsmogelijkheden van Zuid-Limburgse gemeenten, groot en klein. Meer nog: de uitdaging is niet alleen het vinden van een gemeenschappelijk beleid, maar meer nog van een elkaar mutueel versterkend beleid. Op basis van de strategische visie uiteengezet in deel 1 en 2, wordt in deel 3 een "concept uitvoeringsagenda" geschetst bestaande uit acht strategische opgaven: een **slimme** regio die volop inzet op het realiseren van de voordelen van zijn grensligging, een **duurzame** regio die zich binnen Europa als pilot duurzame "city-regio" ontwikkelt, een "**saamhorige**" regio die oog heeft voor iedereen, een **ondernemende** regio die volop kansen biedt, een **lerende** regio die antwoord biedt op scholingstekorten over de hele breedte, een **bereikbare** regio zowel vanuit binnen- als buitenland, een **aantrekkelijke** regio die evenwicht weet te vinden tussen vernieuwing en behoud, een **unieke** regio waar het goed is vertoeven. Noch de drie centrumgemeenten: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht, noch Zuid-Limburg als geheel kunnen dit aan, alleen. Het zal uit de gezamenlijke agenda- en coalitievorming met bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen, overheden en burgers (de zogenaamde quadruple helix) moeten komen om deze ambities te realiseren. Met oog voor de lange termijn en een langjarig commitment.

Zoals de samenvattende conclusies illustreren wordt de ambitie hoog gelegd. Ambities die desalniettemin realistisch zijn in zoverre ze in gezamenlijkheid gerealiseerd worden met de drie centrumgemeenten van Zuid-Limburg als kartrekker.

1. De Rand- en Grensstad Zuid-Limburg

Er is tussen economen consensus dat economische dynamiek zich in de toekomst steeds meer zal concentreren in grote steden en stedelijke agglomeraties. Daar zijn tal van redenen voor: met de toenemende globalisering neemt ook het belang van lokale omstandigheden toe; bereikbaarheid⁷, 24-uursvoorzieningen, digitale netwerken (denk aan 5G), arbeidsmarktdichtheid (zodat beide partners gemakkelijk een job vinden), etc. Verwacht wordt dat in de toekomst metropoolregio's en stedelijke agglomeraties nog meer dan voorheen de economische groeimotoren zullen zijn. De schaalvoordelen van deze stedelijke ecosystemen bieden zowel bedrijven als overheidsinstellingen concrete groei- en efficiëntiemogelijkheden om zowel internationaal competitief te blijven als de grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Zij vormen de lokale creatieve hotspots voor innovatie, voor het aantrekken van talent en voor maatschappelijke vernieuwing⁸.

In het rapport “*Regionaal-economische groei in Nederland. Een typologie van regio's*”⁹ van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), sommen Otto Raspe en Martijn van den Berge acht factoren op die cruciaal zijn voor regionaal-economische groei. Eerst zijn daar de economische dynamiek factoren zoals de **clusters** van samenwerkende en elkaar toeleverende bedrijven en **ondernemerschap** dat zich vertaalt in nieuwe, snelgroeiende bedrijven – de zogenaamde gazelles – en nieuwe activiteiten van bestaande bedrijven. Dan zijn er de infrastructuurfactoren: zowel het **menselijk kapitaal** en dan met name de beschikbaarheid van een goed gekwalificeerde, opgeleide en vaardige beroepsbevolking; de **kennisinfrastructuur** zoals de aanwezigheid en kwaliteit van publieke en private onderzoeks- en onderwijsinstellingen; en de **fysieke infrastructuur** met name de bereikbaarheid en connectiviteit via weg, spoor, lucht en water; de beschikbare **financiering** en dan vooral in relatie tot economische structuurversterking en ondersteuning van risicovolle innovaties, middels venture capital); het **leef- en woonklimaat** inclusief alle voorzieningen die bijdragen aan een aantrekkelijk woon-, werk- en interactiemilieu; en tenslotte de **governance** vertaald in de kwaliteit van bestuur en hoe de verschillende bestuurslagen samenwerken.

In Figuur 2 worden deze verschillende factoren als raderen in de motor van economische groei voorgesteld. Om Raspe en van den Berge te citeren: “Ze laten steden groeien die op hun beurt de nationale groei aanzwengelen... De economische motor functioneert het best als alle raderen draaien en elkaar versnellen. De kern van de motor vormen de mechanismen van matching-sharing-learning en innovatie. Deze mechanismen zorgen voor groei van de productiviteit en de werkgelegenheid in (stedelijke) regio's.” (p.12)

---

⁷ De studie “Wegen naar Economische Groei” van Mark Thissen, Paul van de Coevering en Hans Hilbers van het Ruimtelijk Planbureau uit 2006 berekent b.v. op basis van economische geografie modellen de baten die een verbetering in infrastructuurvoorzieningen zouden opleveren in termen van bereikbaarheid. Zie verder. http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/Wegen_naar_economische_groei.pdf

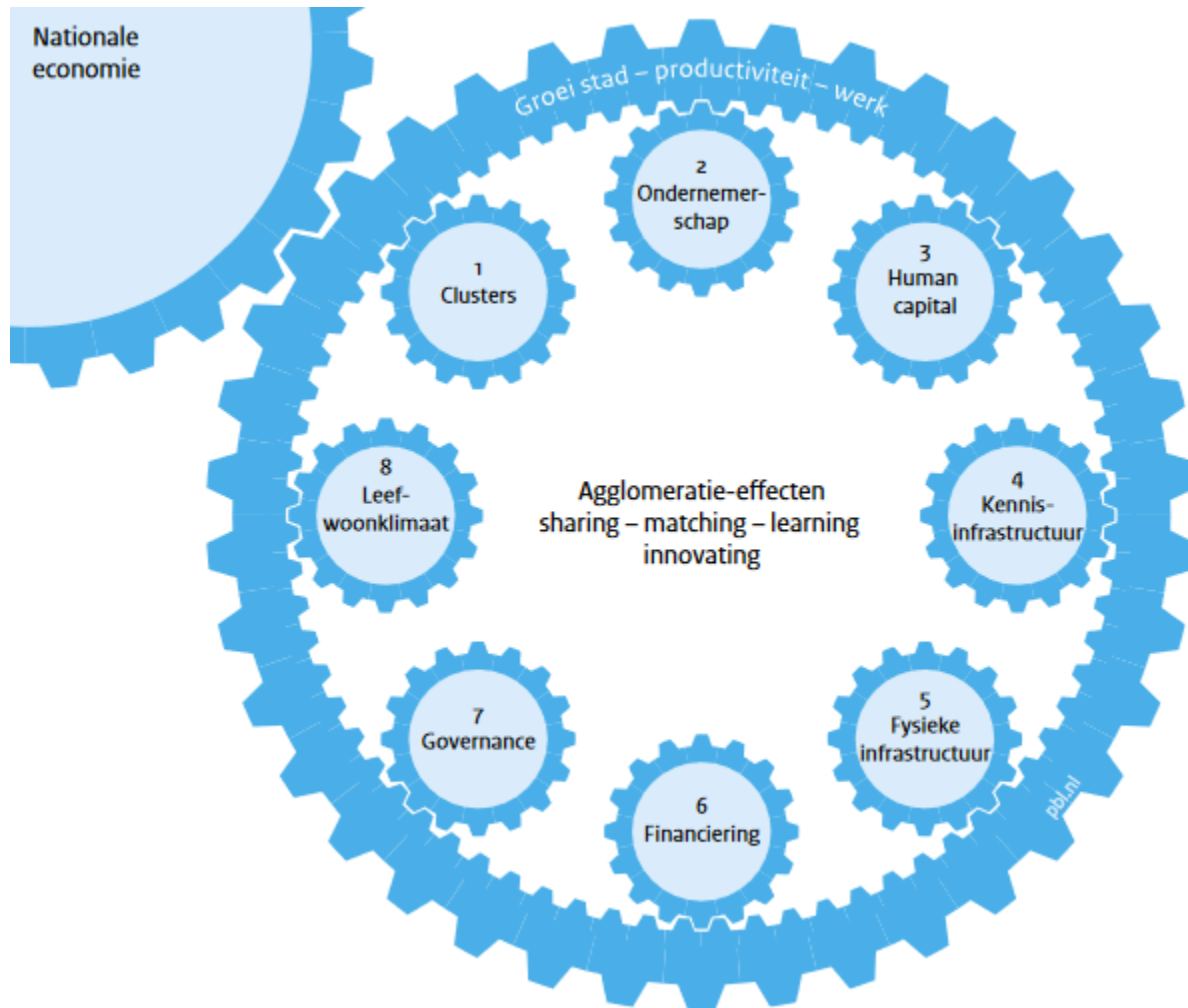
⁸ Zie onder meer AWTI (2014), Regionale Hotspots, Advies 10-11-2014\

<https://www.awti.nl/documenten/adviezen/2014/11/10/regionale-hotspots---broedplaatsen-voor-innovatie>

⁹ Raspe, O. & M. van den Berge (2017), Regionaal-economische groei in Nederland. Een typologie van regio's, Den Haag: PBL. <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2017-stedelijke-regio's-als-motoren-van-economische-groei-2901.pdf>

Figuur 2: De motor van de regionaal-economische groei

Bron: PBL

Het PBL rapport geeft verder aan welke regionale factoren het meest robuust samenhangen met groei. Zo wordt wat werkgelegenheidsgroei betreft, de focus vooral gelegd op de “agglomeratievoordelen door **dichtheid**, een goede **bereikbaarheid**, een goed gekwalificeerde beroepsbevolking (concentraties van **hoogopgeleiden**) en een hoge kwaliteit van **onderwijs** en een hoog **cultureel** aanbod. **Files, vieze lucht, geluidsoverlast en dure locaties** hebben juist een negatieve relatie met werkgelegenheidsgroei.” (p.13).

De economische dynamiek van Randstad Zuid-Limburg

Toegepast op Zuid-Limburg blijkt dat de economie zich het afgelopen decennium na de financiële crisis van 2008 en vooral na 2012 goed heeft ontwikkeld. Met een economische groei van het Bruto Regionaal Product (BRP) die groter is dan voor Nederland als geheel, lijkt de economie steeds meer op stoom te

komen. Zij doet dat echter met een werkzame beroepsbevolking die amper stijgt en in 2016 ongeveer even groot was als in 2003. Ter vergelijking: het aandeel werkenden in de rest van Nederland is in dezelfde periode met 8 procent gestegen. Het resultaat is dat de arbeidsproductiviteit in Zuid-Limburg sterk is toegenomen. Kenmerkend voor Zuid-Limburg was tot voor kort de bevolkingskrimp: een daling in 2016 ten opzichte van 2003 van bijna 5 procent (29.000 inwoners) naar 600.000. Sinds 2010 vlakt de bevolkingskrimp echter af. Zo verminderde de Zuid-Limburgse bevolking in 2016 met 823 inwoners. In de recente prognose van PBL/CBS wordt uitgegaan van een stabiel bevolkingscijfer van rond de 600.000 inwoners tot 2030. Die afvlakking¹⁰ in bevolkingskrimp is nauw verbonden met de belangrijke structuurversterkende investeringen die de afgelopen jaren in Zuid-Limburg hebben plaatsgevonden. Daarbij moet gedacht worden aan de grootschalige campusontwikkelingen ingezet op de twee sterkst groeiende sectoren in Zuid-Limburg (chemie en life sciences & health). Geleidelijk aan heeft het kennis- en investeringsinitiatief van provincie, universiteit, academisch ziekenhuis, Zuyd hogeschool en bedrijfsleven in de drie Brightlands campussen in elk van de Zuid-Limburgse steden, ook het innovatief vermogen en de ketendichtheid van het MKB alsmede het techniekonderwijs een nieuwe impuls gegeven. Deze structuurversterkende investeringen¹¹ hebben een belangrijke transformatie ingezet waarvan de volledige economische effecten zich nog in de toekomst verder zullen uitkristalliseren. Er zijn dus aanwijzingen dat het interne tandwiel van de regio Zuid-Limburg, ondanks de vergrijzing en ontgroening in een bijkomende versnelling is beland.

Zoals de Monitor economisch programma Zuid-Limburg¹² het stelt: er is “sprake... van een schoksgewijze transformatie. Het economisch programma in Zuid-Limburg is pas in 2011 gestart en begint na een aanloopperiode van enkele jaren nu pas echt tot ontwikkeling te komen... De ambitie is het resultaat van autonome economische groei, de groei van het grootbedrijf, de ontwikkeling van de campussen en de deels afgeleide extra bijdrage van het MKB aan de economische groei van Zuid-Limburg.” De structuurversterking van de Zuid-Limburgse economie was en is nog steeds essentieel gezien de toekomstige uitdagingen waarvoor de regio Zuid-Limburg nog steeds staat. Draaien als een economische topregio, een heuse “Randstad Zuid-Limburg”, betekent onder meer het blijven aanpakken van de achterblijvende arbeidsparticipatie. Die bleef ook in 2017 met 61,1 procent steken op de laagste plaats van Nederland¹³ en is geconcentreerd onder mensen met een laag onderwijsniveau (41% arbeidsparticipatie). Ook het ondernemerschap en innovatie bij het MKB is aanzienlijk lager dan landelijk, evenals het aantal ZZP-ers. Kortom, er is een grote mismatch tussen vraag en aanbod op de

---

¹⁰ De afvlakking van de krimp wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door een positief buitenlands migratiesaldo. Binnenlands krimpt Zuid-Limburg – ook Maastricht – onverdroten door. De expats en buitenlandse studenten die de krimp compenseren zijn goed voor het internationale profiel, maar ze zijn nog steeds slechts beperkt beschikbaar voor de Zuid-Limburgse arbeidsmarkt. Expats typisch komen op een assignment, zitten hun contract uit en vertrekken weer; de buitenlandse studenten vertrekken dikwijls naar andere delen van Nederland, de Euregio en de rest van Europa. Binnenlands verliest Zuid-Limburg nog steeds jaar in jaar uit veel mensen. Zo ook Maastricht dat elk jaar *per saldo* duizend met name 25-plussers aan de rest van Nederland, met name de Randstad, verliest.

¹¹ Daarbij moet uiteraard ook verwezen worden naar het initiatief Limburg Economic Development (LED) binnen het kader van Brainport Network.

¹² Public Result (2017), Monitor economisch programma Zuid-Limburg, in opdracht van Limburg Economic Development, 20 februari 2017.

¹³ Zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83933NED/table?dl=724B>

arbeidsmarkt in Zuid-Limburg. De raderen van het Zuid-Limburgse tandwiel van eigen economische dynamiek zijn ongetwijfeld in een stroomversnelling gekomen, maar ze lopen tegelijkertijd het risico tegen de eigen structurele limieten aan te komen van krimp, arbeidsmarkttekorten en gebrekkige scholing en zo mogelijk vast te lopen.

Niet-gerealiseerde kansen van Grensstad Zuid-Limburg

De analyse van Raspe en Van den Berge zoals geïllustreerd in Figuur 2 ontkent echter de manier waarop de verschillende onderscheiden factoren economische groei aanzwengelen in een **grensregio**. Het valt trouwens ook op dat de zes economische succesvolle regio's die in het rapport geïdentificeerd worden: München, Eindhoven, Milton Keynes, Dublin, Madrid en Amsterdam allemaal regio's/steden zijn waarbij grensoverschrijdende aspecten geen echte factor van betekenis zijn.

In het geval van Zuid-Limburg en de tripool grenssteden, Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht kunnen de verschillende factoren voor economische groei niet los gezien worden van hun interacties met de andere kant van de grens. De raderen in het tandwiel van de regio/stad en de nationale economie kunnen perfect synchroon lopen met die van het aangrenzende buitenland, maar ook niet, zoals Figuur 3 illustreert. Voor Zuid-Limburg is zelfs sprake van aansluiting en belang van synchronisatie met vier andere tandwielen: het nationale Nederlandse tandwiel, het Rijnland-Westfaalse, het Vlaamse en het Waalse tandwiel.

Figuur 3: De multiple motoren van regionaal-economische groei in Zuid-Limburg

Niet verwonderlijk dan ook dat de recente white paper van de Europese Commissie "*Groei en cohesie stimuleren in grensregio's van de EU*"¹⁴ tot de conclusie komt dat grensregio's economisch minder goed presteren dan andere regio's in Europa¹⁵. Voor elk van de acht factoren van Raspe en van den Bergh mag immers verwacht worden dat de aanwezigheid van de grens zal leiden tot minder handel en commerciële transacties, tot minder mobiliteit en interacties. Voeg daar verschillen in taal en cultuur aan toe en beperkte bereikbaarheid, dan wordt duidelijk dat ook op gebied van infrastructuur, zowel menselijk, fysiek als kennisinfrastructuur, de grens een belangrijke wissel zal trekken op de mogelijkheden van *matching-sharing-learning*, essentieel voor innovatie en economische dynamiek van de regio. Tenslotte zullen er, ondanks die ene euromunt, tal van formele en informele beperkingen gelden met betrekking tot het beroep kunnen doen op risicokapitaal¹⁶. Maar ook in relatie tot het leefmilieu van de gewone burger, zoals de toegankelijkheid tot publieke dienstverlening, zoals ziekenhuizen en andere sociale voorzieningen, om niet te spreken van verschillen in bestuurscultuur, zal de grens door de complexiteit die ze met zich meebrengt, een negatieve factor zijn die de kosten opdrijft en mobiliteit ondergraaft.

Zuid-Limburg en de Nederlandse stedelijke agglomeraties

In Nederland heeft met het vorige kabinet de Ruimtelijk Economische Ontwikkelingsstrategie (REOS) vorm gekregen. Daarbij werden de stedelijke regio's van de Noordelijke Randstad, Zuidelijke Randstad **en** Brainport Eindhoven als de centrale gebieden beschouwd in het behoud van de lange termijn concurrentiepositie van Nederland: Amsterdam met internationale bereikbaarheid als belangrijkste

---

¹⁴ http://ec.europa.eu/regional_policy/nl/information/publications/communications/2017/boosting-growth-and-cohesion-in-eu-border-regions

¹⁵ In de studie uitgevoerd door de Poltechnico di Milano, komt de Europese Commissie tot de conclusie dat de wettelijke en administratieve barrières een significant hoge impact hadden op grensregio's: "leading to an overall GDP loss of around 458 billion euros. In relative terms it corresponds to about 3 % of total Union GDP, or 8.8% of total GDP produced in land border regions. These values correspond to the extreme situation where all legal and administrative barriers would be removed. This scenario is of course neither attainable nor desirable. However, if only 20% of the existing obstacles were removed, border regions would gain 2% in GDP or around 91 billion EUR in GDP." Study 'Quantification of the effects of legal and administrative border obstacles in land border regions', Expert contract number 2016CE160AT091, Final Report 28 April 2017.

¹⁶ Zoals de EC het stelt: "The complexity and costs of doing business across the border are part of them. Perceptions based on culture (reflected in consumer choices), business traditions and business cycles, is also part of the explanation. Ferreira and Mourato state that "fear from the unknown, trading traditions and lack of business networks are some of the factors which lead potential business between actors on different sides of the border not to occur. (McCallum, J., 'National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns', *American Economic Review*, Jun., 1995, pp. 615-623). In a similar way Vanagas presented consumer preferences as one of the potential causes of border effect. In marketing literature this is presented as the domestic country bias in consumer preferences. Analysing the border effect causes in the specific case of the EU, Chen has highlighted technical barriers to trade (the complexity argument above) and informal trade barriers as "product specific information costs" (Chen, N. 'Intra-national versus international trade in the European Union: why do national borders matter?', *Journal of International Economics*, Volume 63, May 2004, pp. 93-118). The later occurs for example "if it is more costly to obtain some information about the quality, or even the existence, of a foreign product as compared to a domestic product, we would expect this higher cost to reduce the quantities of foreign goods purchased". (Chen, 2004, based on Rauch, J.E., 'Networks versus markets in international trade', *Journal of International Economics*, 48(1) (1999), pp. 7-35).

troef (Schiphol airport), de daarmee gepaard gaande concentratie van hoofdkantoren van bedrijven en ontwikkeling van de creatieve sector; Rotterdam als belangrijkste Europese haven en de daarmee gepaard gaande handelsactiviteiten; Den Haag dat zich ontwikkelt van een Nederlands bestuurlijk centrum tot internationaal centrum op bestuurlijk en juridisch vlak; Utrecht als landelijk spoorknoppunt en de daarmee gepaard gaande hoge concentratie van zakelijke dienstverlening; en tenslotte Eindhoven als een zich internationaliserend centrum voor de technologische hoogwaardige maakindustrie. Vanuit landelijk perspectief kan REOS ongetwijfeld als **de** centrale Nederlandse groeipool beschouwd worden, vergelijkbaar met andere nationale/regionale groeipolen zoals de Rhein-Ruhr metropool in Duitsland, de Vlaamse ruit in Vlaanderen en de Waalse driehoek in Wallonië: allemaal stedelijke agglomeraties met een hoofdzakelijk nationaal karakter. Anderzijds mag het belang van REOS ook niet overschat worden. Zo becijferde Mathijs Bouman in een recente column (*“De kracht van de regio: Nederland is meer dan vier grote steden en wat grasland”* FD, 20 januari 2018) dat de bijdrage van de vier Randstad steden, dus zonder de regio Eindhoven, slechts 1/3de van het totale Nederlandse BBP zou bedragen. Met de regio Eindhoven erbij, zoals binnen het kader van REOS, is dit ongetwijfeld significant meer, maar wellicht nog steeds niet meer dan de helft van de Nederlandse economie.

Vanuit deze optiek, met een Zuid-Limburg dat op een zekere afstand van de Nederlandse grootstedelijk REOS agglomeratie ligt, lijkt nauwe aansluiting bij Brainport Eindhoven middels het Brainport Network de manier om verder aansluiting te krijgen bij de rest van de Nederlandse technologische hoogwaardige maakindustrie: het eerste tandwiel in Figuur 1. Daarnaast kan Zuid-Limburg gezien worden als de schakelregio naar enkele van de omliggende grootstedelijke agglomeraties, en dan in het bijzonder de verbindingen met Noord-Rijn Westfalen en de Vlaamse Ruit, binnen de zogenaamde Tristate¹⁷.

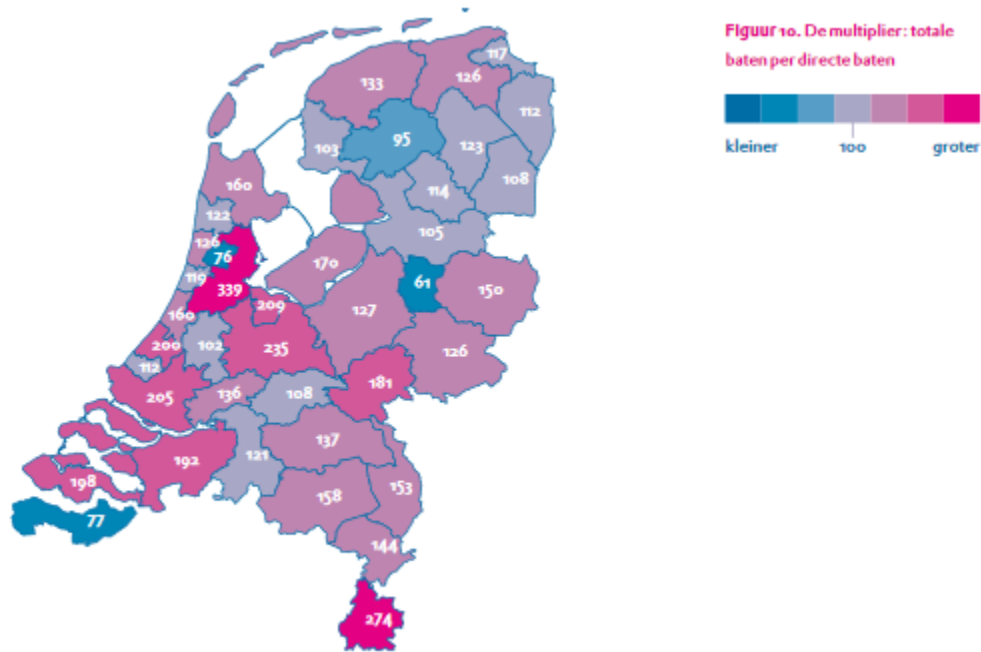
In de studie *“Wegen naar Economische Groei”* van Mark Thissen, Paul van de Coevering en Hans Hilbers van het Ruimtelijk Planbureau uit 2006¹⁸ worden op basis van economische geografie modellen de baten berekend die een verbetering in infrastructuurvoorzieningen zouden opleveren in termen van bereikbaarheid. De resultaten van hun berekeningen worden weergegeven in Figuur 4. De auteurs noteren onder meer dat: “er in Nederland verschillende arbeidsmarkttagglomeraties bestaan: de agglomeratie Amsterdam, Rotterdam en Utrecht binnen de Randstad en daarbuiten met name in Maastricht. De regio’s Arnhem-Nijmegen, Noord-Limburg, Zuidoost-, en Noordoost-Brabant vormen minder sterke, secundaire agglomeraties... Voor al deze gebieden geldt dat een verbetering in de bereikbaarheid leidt tot grotere economische baten dan zou worden verwacht op basis van de directe baten. Opvallend is dat Groningen niet als een belangrijke agglomeratie naar voren komt.”

---

¹⁷ Zie www.tristatecity.nl

¹⁸ http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/Wegen_naar_economische_groei.pdf

Figuur 4: De multiplier: totale baten per directe baten

Bron: Mark Thissen, Paul van de Coevering, Hans Hilbers (2006), *Wegen naar Economische Groei*, NAI Uitgevers, Rotterdam, Ruimtelijk Planbureau, Den Haag.

Maar noch Figuur 2, noch bovenstaande Figuur 4 houden voldoende rekening met wat aan de andere kant van de grens ligt: alsof het hier gaat om een wit niemandsland.

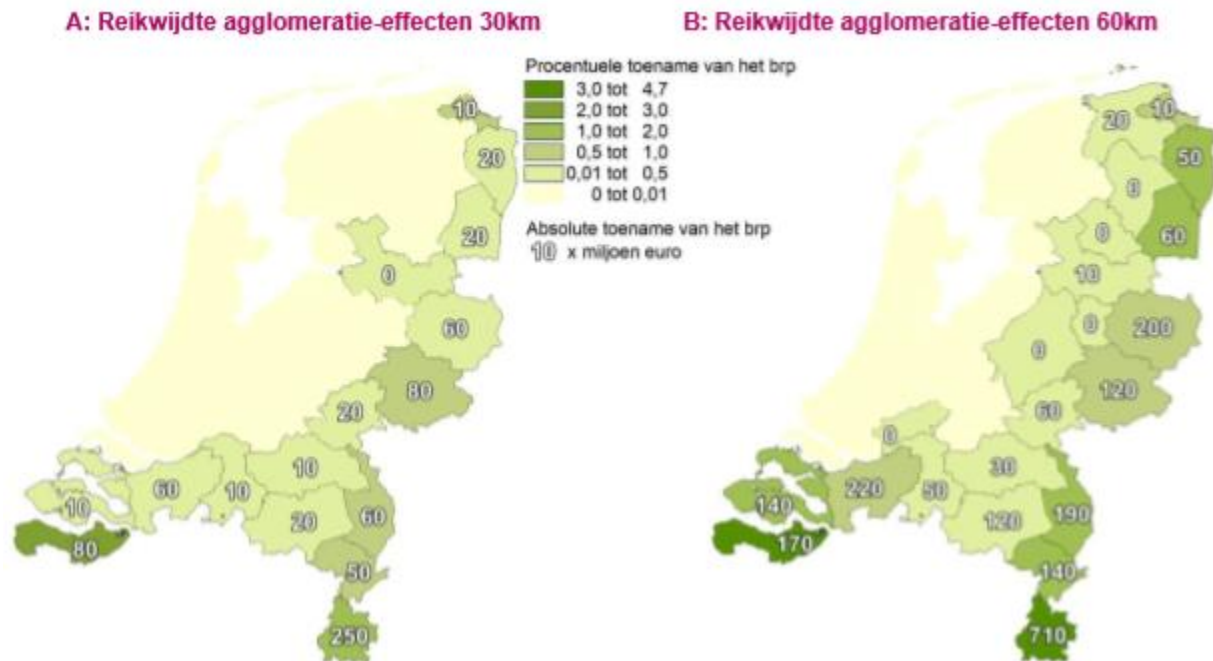
Voor Zuid-Limburg is de rest van Nederland, inclusief Brainport Network echter, zoals moge blijken uit Figuur 3, niet de enige, economische motor voor de verdere ontwikkeling van de regio. Meer nog, voor Zuid-Limburg stelt zich de vraag in hoeverre de verdere concentratie van de economische dynamiek binnen Nederland, zoals binnen het nieuwe kader van REOS vorm gegeven, niet leidt tot een verdere verschraving van de regio's eigen economische dynamiek. Met als gevolg blijvende emigratie van talent richting REOS en beperking van de eigen ontwikkelingsmogelijkheden tot REOS' toeleveringsgebied.

Uiteraard gaan mensen graag over de grens om te winkelen, te recreëren, te proeven aan een andere cultuur, een ander aanbod. Grensligging is vooral problematisch op het vlak van de arbeidsmobiliteit, onderwijs en economische ontwikkeling. Daar worden heel wat kansen onbenut gelaten. In de studie van het Centraal Planbureau *“De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen”*¹⁹ wordt de arbeidsmarkt in grensregio's geanalyseerd onder de veronderstelling dat er geen enkele grensbelemmering of -barrière zou zijn. Concreet: wat als er geen grens zou zijn? Wat zou maximaal bereikt kunnen worden als alle grensbelemmeringen weggenomen zouden zijn? Figuur 5 biedt de uitkomst van deze analyse in termen van de toename van bruto regionaal product. Onder de

¹⁹ CPB (2016), *De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen*, CPB notitie, 23 november.

veronderstelling dat de agglomeratie-effecten een reikwijdte van 30 kilometer zouden hebben, wat een relatief restrictieve aanname is, zou de toename in Bruto Regionaal Product voor Zuid-Limburg zo'n 2,5 miljard euro bedragen zoals geïllustreerd in Figuur 5. In het geval van 60 kilometer zo'n 7, 1 miljard.

Figuur 5 Toename bruto regionaal product (BRP) per COROP-gebied als gevolg van wegvallen van grenseffecten; marktpotentieelmethode

Bron: CPB, De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen, 23 november 2016.

Concluderend, Zuid-Limburg is er de afgelopen jaren in geslaagd, zoals de Europole Øresund en de regio Basel-Mulhouse, ondanks de extreme grensligging met slechts 6 kilometer binnenlandse en 220 kilometer buitenlandse grens, een transformatie in economische structuur in gang te zetten die zijn weerga niet kent en een belofte inhoudt van bijkomende groei en welvaart. Om die belofte anno 2018 waar te maken is echter een langjarig commitment nodig. Daarbij zijn de banden met de rest van Nederland, en in het bijzonder Brainport Network, voor elk van de acht factoren voor regionale ontwikkeling, zoals omschreven door Raspe en van den Berge (2017), voor Zuid-Limburg van groot belang – denk met name aan de fysieke en kennisinfrastructuur – maar zijn ook andere factoren zowel intern, binnen de eigen grenzen, als extern richting geprivilegieerde relaties met omliggende regio's, essentieel. Intern heeft dit vooral betrekking op het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie en scholing, extern op het realiseren van grensoverschrijdende stedelijke agglomeraties: in Zuid-Limburg liggen de agglomeratievoordelen van schaal immers praktisch per definitie aan de andere kant van de grens.

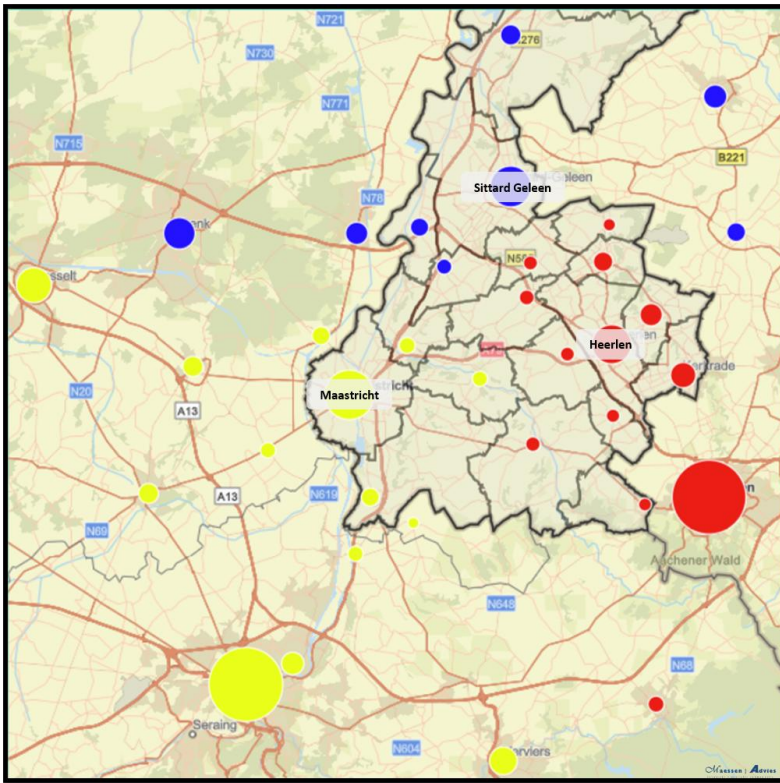
2. Heerlen, Sittard-Geleen, Maastricht: drie verschillende grenssteden

Die stedelijke agglomeratievoordelen spelen het sterkst in relatie tot de drie centrumgemeenten van Zuid-Limburg. Toeval of niet, het zijn alle drie grenssteden in de echte zin van het woord: fysiek grenzend aan het buitenland. In stedelijk opzicht vormt Zuid-Limburg een “tripool” met drie stedelijke agglomeraties die min of meer aan de geografische uiteinden van het gebied liggen. Geografisch bekeken trekken deze drie grenssteden, Heerlen en breder Parkstad, Sittard-Geleen en Maastricht in Zuid-Limburg in drie verschillende richtingen: Heerlen richting het Duitse Rijnland-Westfalen en de nabijgelegen grensstad en -regio Aachen Kreis; Sittard-Geleen noordwaarts richting de rest van Nederland en (Brainport) Eindhoven; en Maastricht, naast een eigen endogene ontwikkeling vanuit haar functie als Limburgse provinciehoofdstad en universiteit, zuid- en westwaarts richting Luik en Hasselt. Economisch gezien liggen de drie steden praktisch op fietsafstand van elkaar en zijn de banden veel ruimer, Aken b.v. wat kennisuitwisseling betreft met zowel Maastricht als Sittard-Geleen, Hasselt met Heerlen. Desalniettemin bestaat de tripool in Zuid-Limburg uit drie verschillende grenssteden die elk in mindere of meerdere mate door de grens belet worden in hun eigen stedelijke ontwikkeling en economische dynamiek.

In Figuur 6 wordt de stedelijke dichtheid (de omvang van de bollen geeft zoals in de titelfiguur het aantal inwoners weer) weergegeven voor alle steden en gemeenten in Zuid-Limburg en voor enkele buitenlandse steden en de aanpalende buitenlandse gemeenten van Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht. De aanpalende gemeenten werden weergegeven in de kleur van elk van de tripool steden. In het geval van Heerlen en haar aanpalende Zuid-Limburgse gemeenten is de nabijgelegen grensstad Aken uitermate dominant.

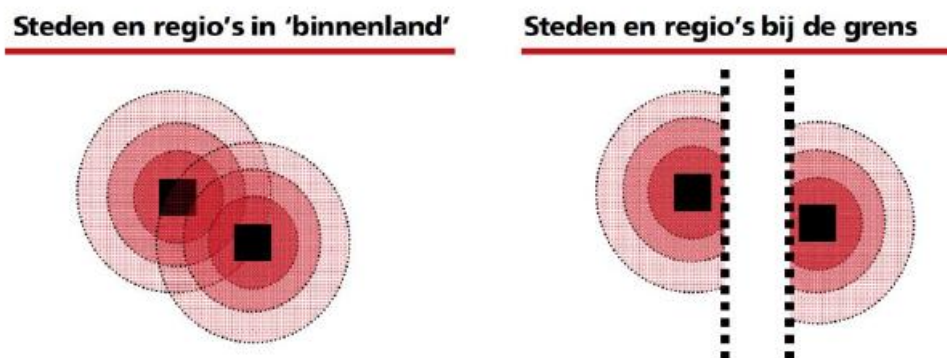

Figuur 6: Stedelijke “dichtheid” van Zuid-Limburg: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht

Verwacht mag worden zoals in Figuur 7 weergegeven dat de agglomeratievoordelen van stedelijke samenwerking direct beïnvloed zullen worden door de grens.

Figuur 7: Stedelijke agglomeraties in binnenland en grensregio's

Bron: Marlet, Oumer, Ponds en Van Woerkens (2014) *Groeien aan de Grens*. Nijmegen: VOC uitgevers.

De eerste uitdaging is dan ook om inzicht te krijgen in het niet gerealiseerde ontwikkelingspotentieel voor elk van de drie Zuid-Limburgse grenssteden. De argumentatie van de EC en de aangehaalde

achterliggende studie volgend, ligt de range van niet gerealiseerd groeipotentieel tussen de 2 en 8%. De positie van Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht zijn echter vrij verschillend binnen deze range en hangen direct af van de manier waarop tot op heden, middels een aantal beleidsmaatregelen voor- of nadeel gehaald werd uit de nabijgelegen grens. Werd er synchroon met de andere kant van de grens beleid gevoerd zodat de tandwielen naadloos met elkaar aansluiting konden vinden zoals in Figuur 3 geïllustreerd? Of was er integendeel sprake van een tegengestelde beweging met mogelijk blokkades of negatieve groei-impulsen?

Die verschillen tussen de drie steden in de noodzakelijke interactie met de andere kant van de grens verklaren ook waarom hier eerst gekeken wordt naar de eigen ontwikkelingsmogelijkheden van elk van de drie steden vanuit hun eigen, specifieke grensligging, en pas in een tweede fase (zie het volgende deel 3) naar de gemeenschappelijke Zuid-Limburgse uitdagingen.

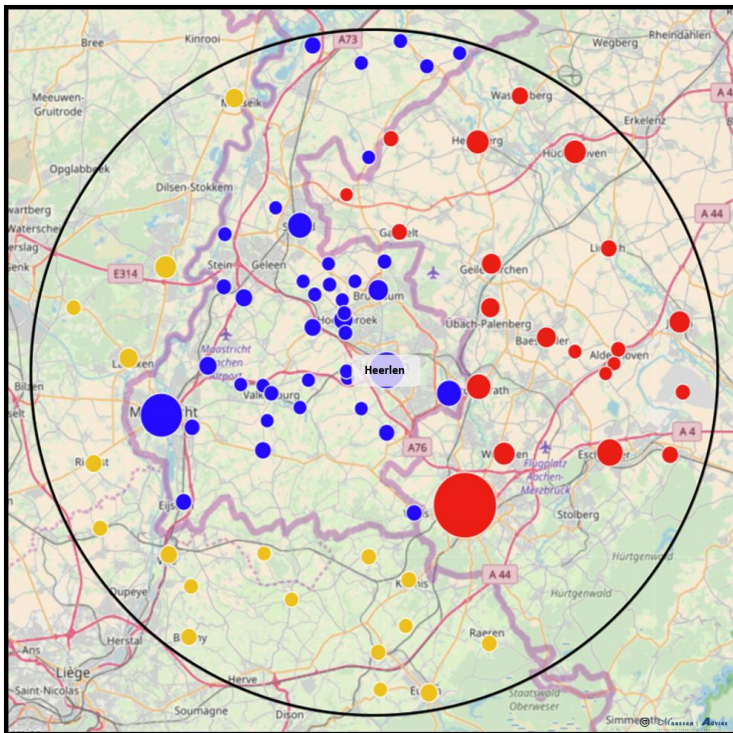
We beginnen met Heerlen, vervolgens Sittard-Geleen en tenslotte Maastricht.

Heerlen

Vanuit geografisch oogpunt sluit Heerlen het dichtst aan bij het prototype van een grensstad die in haar stedelijke dynamiek sterk afhankelijk is van agglomeratiemogelijkheden aan de binnenlandse kant – met bijna 87.000 inwoners is Heerlen relatief klein binnen de regio Parkstad met zijn 245.000 inwoners – en de buitenlandse grens zoals aangegeven in het rechterplaatje in Figuur 7.

In figuur 8 wordt de bevolkingsdichtheid weergegeven binnen een straal van 30 kilometer rond Heerlen.

Figuur 8: Bevolkingsdichtheid in een straal van 30 km rond Heerlen

Zoals Figuur 8 illustreert, liggen de belangrijkste arbeidsmarkt gerelateerde agglomeratie-effecten voor een stad als Heerlen naast de nabijgelegen gemeenten van de regio Parkstad en de rest van Zuid-Limburg, in de eerste plaats aan de andere kant van de grens en dan met name Aken en Aachen Kreis. Voor Heerlen ligt het percentage niet-gerealiseerde groei als gevolg van de grensligging wellicht het hoogst, eerder richting 8% zoals in de hierboven vermelde EC studie geschat. Belangrijke economische dragers van Heerlen zijn onder meer de Brightlands Smart Services Campus, het cluster medisch-logistiek op Trilandis/Avantis en ook de sterke culturele sector. De smart services campus kan een belangrijke rol spelen in de verbinding naar Aken maar ook in het aangaan van de uitdagingen rond digitalisering. De culture sector in Heerlen is succesvol aan het bouwen aan een grensoverschrijdende programmering.

Aachen-Kreis met zijn grote concentratie van technologische activiteiten rond de RWTH en de Fachschule vormt als het ware de belangrijkste "buitenboord" kennisgroeipool voor Zuid-Limburg. Voor Heerlen en uiteraard ook breder voor heel Zuid-Limburg stelt zich concreet de vraag hoe daar maximaal de voordelen van kunnen geplukt worden. Hoe Heerlen daar deels onderdeel van kan worden?

De samenwerking met de omliggende gemeenten binnen de regio Parkstad: naast Heerlen dus ook Brunssum, Landgraaf, Kerkrade, Simpelveld, Voerendaal alsmede het huidige Nuth en Onderbanken²⁰ en zelfs Vaals (grensgemeente van Aken), zou vorm gegeven kunnen worden vanuit dit perspectief: met als gemeenschappelijke uitdaging hoe onderdeel worden van de economische stedelijke agglomeratie Aachen-Kreis. Een verder uitgewerkt samenwerkingsakkoord, met concrete voorstellen zoals binnen het huidige convenant Heerlen-Aachen, zou hierbij als startdocument kunnen dienen. Daarbij zullen, gezien de fysieke nabijheid zoals in Figuur 8 geïllustreerd, ook de twee andere centrumgemeenten van Zuid-Limburg: Sittard-Geleen en Maastricht hun voordeel halen.

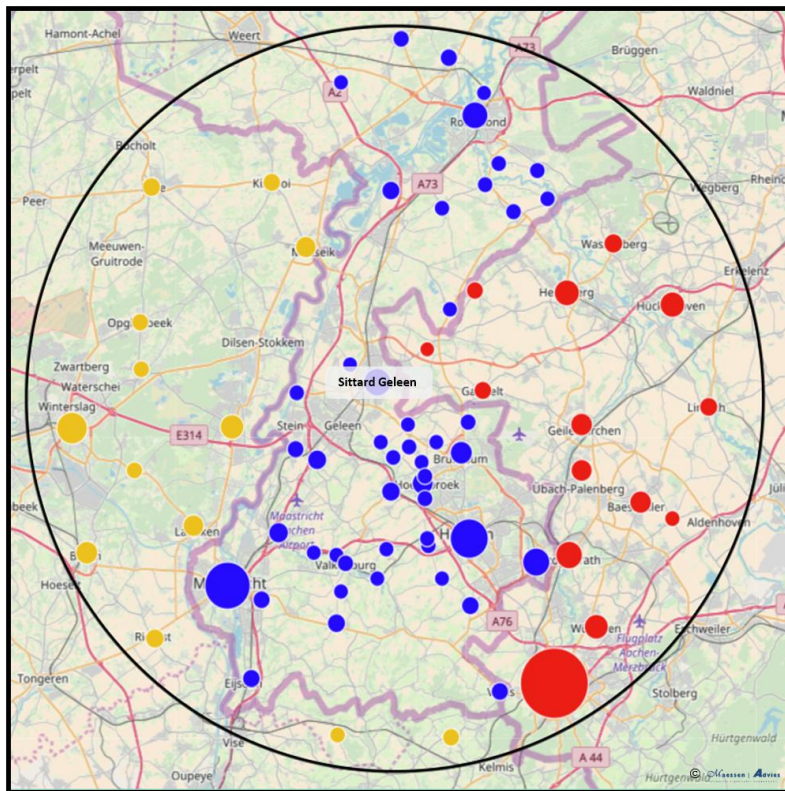
²⁰ Deze twee laatste gemeenten zullen in 2019 samen met Schinnen, de nieuwe gemeente Beekdaelen vormen waarvan nog niet duidelijk is of deze nieuwe gemeente onderdeel zal uitmaken van de regio Parkstad of eerder samenwerking zal zoeken met de regio Sittard-Geleen.

Sittard-Geleen

Geografisch gezien vormt Sittard-Geleen als het ware het spiegelbeeld van Heerlen. De groeimotor ligt nu aan de Zuid-Limburgse kant van de grens en de grensoverschrijdende agglomeratievoordelen voor Sittard-Geleen bestaan er vooral in arbeidskrachten ook van de andere kant van de grens aan te trekken, ten oosten en ten westen. In zekere zin vormt de concentratie van kennis en bedrijvigheid in Sittard-Geleen, met onder meer de Chemelot Brightlands campus in Geleen en de VDL vestiging in Born, op gebieden als chemie, materialen, automobielpductie, logistiek een kenniscluster dat vergelijkbaar is met dat van Aken.

Sittard-Geleen vormt met andere woorden de dominante Zuid-Limburgse groeipool, het “goud” van Zuid-Limburg, zoals ook in Figuur 9 aangetoond. Figuur 9 geeft zoals in de vorige figuur, de bevolkingsdichtheid rond Sittard-Geleen en zijn omgeving weer, opnieuw beperkt tot een straal van 30 kilometer. Vanuit logistiek oogpunt ligt Sittard-Geleen ideaal: in de nabijheid van zowel Aken, Heerlen, Maastricht, Genk als Roermond.

Figuur 9: Bevolkingsdichtheid in een straal van 30 km rond Sittard

Wanneer eenmaal rekening gehouden wordt met nationale grenzen, dan wordt Sittard-Geleen ten noorden echter ook geconfronteerd met de bekende Limburgse flessenhals: de fuik, de omgekeerde trechter van Zuid-Limburg met de rest van Nederland, Limburg, evenals Brainport Eindhoven. De grens

ten oosten en ten westen ligt praktisch op loopstand, maar de Maas vormt een belangrijke, natuurlijke barrière voor economische samenwerking westwaarts richting Belgisch Limburg.

Op lange termijn stelt zich de vraag naar de duurzaamheid van de economische clusterconcentratie in de stedelijke Sittard-Geleen agglomeratie binnen een fysiek nauwe grenscorridor. In het bijzonder zijn er de vragen rond toenemende arbeidsmarkt-/scholingstekorten, de veiligheid binnen een aaneengesloten woon- en industriegebied en de transitie van de chemische en materiaalindustrie richting niet-fossiele brandstoffen²¹.

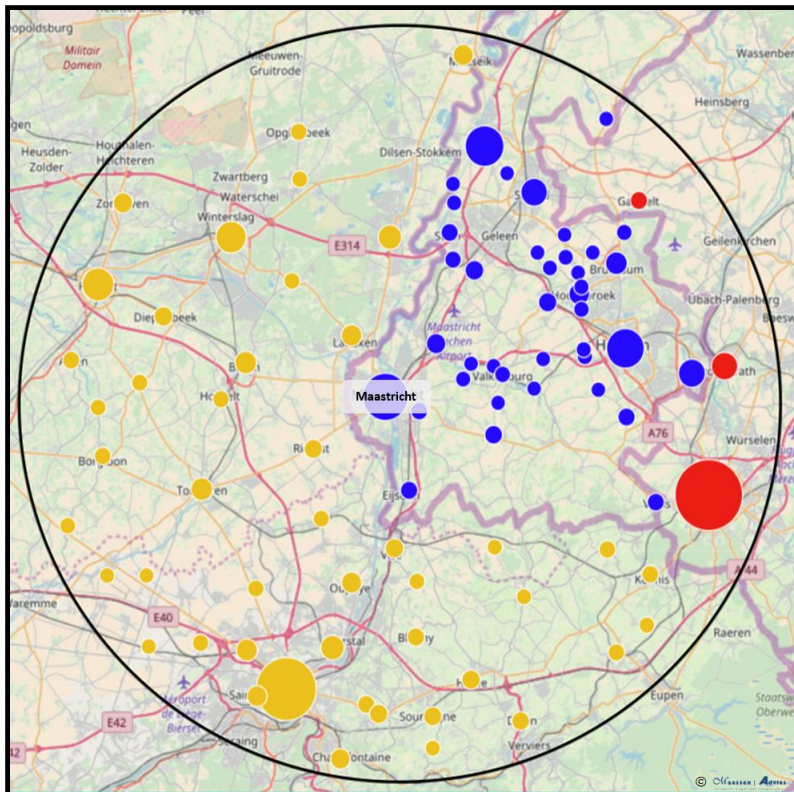
²¹ Dat biedt echter ook kansen: de Brightlands Chemelot Campus heeft het Interreg-project CO2 voor energieopslag, ofwel 'EnOp' overgenomen van initiatiefnemer Nanohouse waardoor een belangrijke bijdrage kan geleverd worden aan de Nederlandse CO2-reductie (49 procent in 2030).

Maastricht

Opnieuw vanuit een louter geografische hoek bekeken zou grensstad Maastricht het best beschreven kunnen worden als een Belgische stad in Nederland: grenzend aan zowel Vlaanderen als Wallonië. Vergeleken met andere “echte” Vlaamse en Waalse steden valt overigens op dat Maastricht na Antwerpen en Gent de grootste stad is van Vlaanderen en na Luik en Charleroi de grootste stad van Wallonië.

Economisch bekeken strekt de stadsagglomeratie van Maastricht zich tot ver over de grens uit met van de zes aanpalende gemeenten drie uit Zuid-Limburg: Eijsden-Margraten, Valkenburg aan de Geul en Meerssen; twee uit Vlaanderen: Lanaken en Riemst; en één uit Wallonië: Visé (Wezet). Figuur 10 geeft opnieuw de dichtheid weer van de stedelijke agglomeratie Maastricht en zijn omgeving, opnieuw beperkt tot 30 kilometer rond Maastricht. Hieruit blijkt hoe centraal Maastricht ligt met in de onmiddellijke 30 kilometer nabijheid: Aken, Heerlen, Luik, Hasselt en Sittard-Geleen: kortom: een Europese stad op de Duitse en Franse taalgrens.

Figuur 10: Bevolkingsdichtheid in een straal van 30 km rond Maastricht

Grensoverschrijdend woon-werkverkeer, winkeltoerisme met de omvangrijke toeloop van Belgisch en Duits winkelend publiek, de groeiende buitenlandse studentenpopulatie en staf bij de UM, MUMC en de ZH zijn dan ook kenmerkend voor de Maastrichtse economie. De grensuitdagingen waarmee burgers,

ondernemers, werknemers, winkeliers, studenten, winkelend publiek geconfronteerd worden zijn over het algemeen breed bekend. Zij brengen desalniettemin meer kosten met zich mee en houden ook nog steeds beperkingen in. In tegenstelling tot Heerlen in relatie tot Aken, vormt Maastricht nu de aantrekkingspool voor ingezetenen uit aanpalende steden en gemeenten: Tongeren, Bilzen, Hasselt, Aken, Luik. De oprichting van het UM instituut ITEM in Maastricht beantwoordde vanuit dit perspectief aan een Zuid-Limburgse én specifiek lokale behoefte.

Anderzijds is Maastricht sinds de ondertekening van het Verdrag over de Economische en Monetaire Unie, ook een Europese stad, met internationale Europese ambities. Een stad ook met een universiteit die zijn naam in 1996 heeft gewijzigd van Rijksuniversiteit Limburg in Universiteit Maastricht (UM), een academisch ziekenhuis Maastricht (MUCM), een Brightlands Health campus en een internationaal congrescentrum (MECC) die elk een belangrijke impuls hebben gegeven aan de verdere omschakeling van industriestad naar dienstverlening, zorg en kennisstad met ook een moderne, technologisch hoogwaardige maakindustrie.

Einde tripool, welkom Randstad Zuid-Limburg

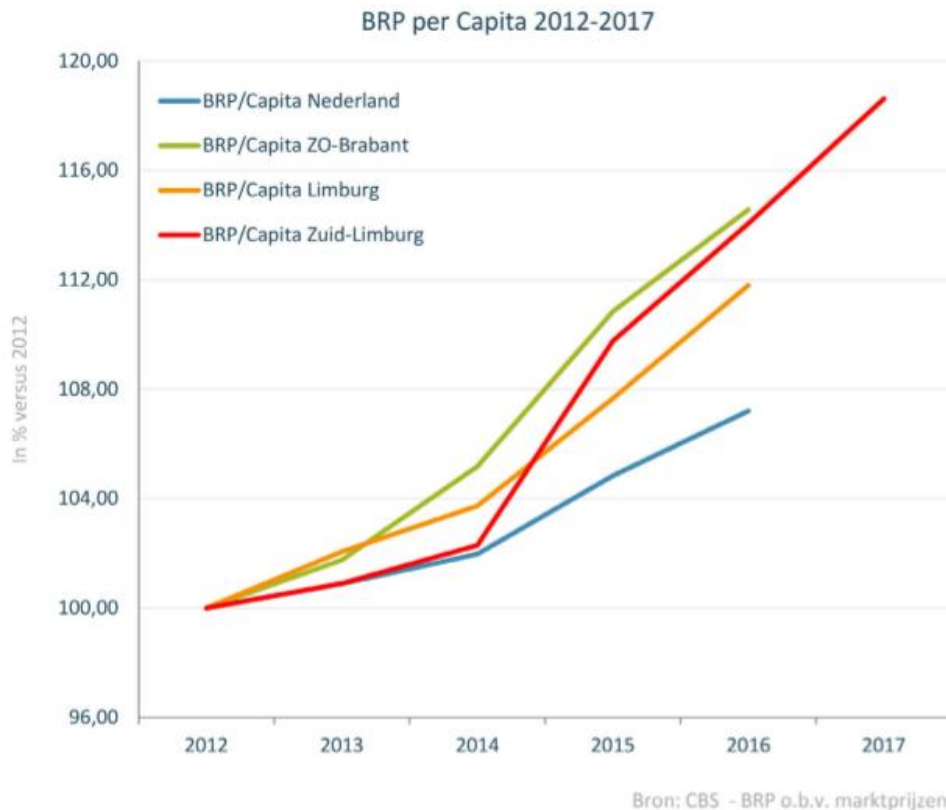
De drie Zuid-Limburgse tripool steden hebben in zekere zin elk op hun manier eruit gehaald wat erin zat. De tijd is echter voorbij, hoe verschillend ook de grensuitdagingen van elk van de steden, om individueel de uitdagingen verder aan te pakken. In de toekomst zullen zij steeds meer de rol van Zuid-Limburgse trekker op zich moeten nemen ten aanzien van de 15 andere Zuid-Limburgse gemeenten. Zij zullen daarin steeds meer met elkaar moeten samenwerken en ook aanvaarden, meer nog initiatieven ondersteunen, die andere nabijgelegen gemeenten of één van de andere centrumgemeenten rechtstreeks voordeel oplevert. Zoals we in het volgende deel 3 bespreken is de tijd van de tripool centrumsteden voorbij, de Randstad Zuid-Limburg vraagt om het gezamenlijk aanpakken van de nieuwe 21ste eeuw uitdagingen.

3. Naar een gemeenschappelijke agenda voor Randstad Zuid-Limburg

Het economisch succes van Zuid-Limburg over de afgelopen vijf jaar roept om meer. Het zal duidelijk zijn dat de gemeenschappelijke initiatieven rond de kennis-as projecten en de oprichting (of herpositionering) van de drie Brightlands campussen hier niet vreemd aan zijn. Zoals in Figuur 11 aangegeven, ligt de recente groei in arbeidsproductiviteit in Zuid-Limburg significant hoger dan in de rest van Nederland.

Figuur 11: Evolutie van het Bruto Regionaal Product per capita (2012 = 100)

De concrete vraag is nu in hoeverre ook op andere gebieden gezamenlijke opgaven kunnen/moeten worden gedefinieerd voor Zuid-Limburg als geheel. Het kennis-as project kwam voort uit de beschikbaarheid van provinciale middelen enerzijds en de bij de Universiteit Maastricht gevoelde noodzaak tot sterkere, lokale verankering van onderzoek anderzijds. Daarbij werd van meetaf aan ook expliciet gekeken naar samenwerkingsmogelijkheden met de andere kant van de grens. Niets belet op andere gebieden met vergelijkbare initiatieven te komen.

Als één geografisch gebied, vormt Zuid-Limburg immers ook de ideale schaal voor initiatieven op terreinen waarbij lokale nabijheid een belangrijke factor is en partijen elkaar snel kunnen vinden zoals b.v. het toeleverende MKB, milieu, arbeidsmarkt, sociaal beleid, onderwijs, woon- en leefomgeving, cultureel beleid. Samen met de omliggende regio's, heeft Zuid-Limburg, als onderdeel van de Euregio ook de potentie de voordelen van een grootstedelijke agglomeratie te kunnen realiseren zonder daar

noodzakelijkerwijs ook alle nadelen zoals congestie, criminaliteit, hoge vastgoedprijzen, gebrek aan groen/natuur, etc. van te moeten ondervinden.

In overeenstemming met de acht tandwielen van Raspe en van den Berge (2017), zoals in deel 1 beschreven, worden hier acht strategische opgaven besproken die de basis kunnen vormen voor een gemeenschappelijke agenda voor Randstad Zuid-Limburg. Aan alle tandwielen moet worden gewerkt. In die zin maakt het niet uit welk tandwiel op welke plek staat. Toch is de 3de opgave – de saamhorige regio – op dit ogenblik misschien wel de meest cruciale gezamenlijke opgave voor Zuid Limburg. Het is dit tandwiel dat nu het risico op stagnatie in zich draagt maar daarmee ook de sleutel naar toekomstige welvaart vormt.

1. Een “slimme” regio met oog op grensoverschrijdende kansen.

In het vorige deel werd reeds stilgestaan bij de uitdagingen die zich stellen voor elk van de tripool steden: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht. Gezamenlijk kan echter veel meer. Wat de sterke punten betreft zoals samenwerking tussen kennisinstellingen, de campussen en bedrijfsleven (de verdere uitbouw van de triple helix binnen de drie Brightlands campussen), is reeds veel in gang gezet. Maar er zijn al die andere sectoren en gebieden waar een gemeenschappelijke Zuid-Limburgse benadering om aansluiting te vinden bij de stakeholders aan de andere kant van de grens concrete voordelen kan opleveren. Tijd dus om verder op zoek te gaan naar de terreinen, waarop samenwerking kan lonen in grensregio's. Waar kan, vanuit de Zuid-Limburgse prioriteiten en speerpuntsectoren aansluiting gevonden worden bij die van de burenen?

Een inventarisatie van de focusgebieden in de beleidsplannen van de buurregio's binnen het kader van de Europese zogenaamde “smart specialisatie strategie”, uitgevoerd door Jan van den Biesen binnen het kader van Brainport Network, leert dat er voldoende aangrijpingspunten zijn om tot een gezamenlijke aanpak te komen zoals in Tabel 1²² weergegeven.

---

²² Deze tabel is door Jan van den Biesen binnen het kader van Brainport Network opgesteld om te illustreren hoe nauw verwant de slimme specialisatie strategieën zijn in Zuid-Nederland (dus breder dan Zuid-Limburg), Noordrijn-Westfalen en Vlaanderen.

Tabel 1: “Smart specialisation strategy” sectoren in Zuid-Nederland, Vlaanderen en Noordrijn-Westfalen

Z-NL	VL	NRW
<ul style="list-style-type: none"> Life sciences & health 	<ul style="list-style-type: none"> Health and life sciences 	<ul style="list-style-type: none"> Biotechnologie Gesundheitswirtschaft Medizintechnik
<ul style="list-style-type: none"> Logistics 	<ul style="list-style-type: none"> Specialised logistics 	<ul style="list-style-type: none"> Logistik
<ul style="list-style-type: none"> High Tech Systems & Materials 	<ul style="list-style-type: none"> Specialised manufacturing industry and materials Smart electronic and photonic systems 	<ul style="list-style-type: none"> Maschinenbau/ Produktionstechnik Automotive IKT Nano, Mikro, Werkstoffe, Photonik
<ul style="list-style-type: none"> Chemistry & materials Biobased 	<ul style="list-style-type: none"> Sustainable chemistry 	<ul style="list-style-type: none"> Chemie Kunststoff
<ul style="list-style-type: none"> Agrofood and T&U 	<ul style="list-style-type: none"> Agrofood industry 	<ul style="list-style-type: none"> Ernährung
<ul style="list-style-type: none"> Maintenance 		
	<ul style="list-style-type: none"> Construction-environmental-energy 	<ul style="list-style-type: none"> Energieforschung Energiewirtschaft Umwelttechnologien
	<ul style="list-style-type: none"> Creative industries and services 	<ul style="list-style-type: none"> Kultur- und Kreativwirtschaft Medien

Uit Tabel 1 blijkt dat op gebieden zoals “(Bio)chemie & materialen”, “lifes sciences & health”, “logistics”, “agrofood” en binnen de cluster van “high tech systemen”, automotive, de tandwielen in zowel Zuid-Limburg, als de omliggende grensgebieden belangrijke motoren zijn van economische groei. Hier zullen zich dan ook significante agglomeratievoordelen aandienen zowel bij het aantrekken van talent en de versterking van het MKB bedrijfsleven als toeleverancier en afnemer. Op andere gebieden is eerder sprake van mogelijkheden tot nauwere bilaterale samenwerking, b.v. tussen de Heerlense Smart Services campus en de RWTH en Fachschule Aken. Kortom: er valt nog heel wat te halen door meer focus aan te brengen in wat beter aan deze, dan wel aan de andere kant van de grens past; al doende een bredere basis uit te bouwen gebaseerd op samenwerking en bundeling (horizontaal en verticaal); en een natuurlijke grenzenloze synergie en complementariteit te realiseren alsof er echt geen grenzen zouden zijn.

De inzet zou moeten zijn de in deel I beschreven niet-gerealiseerde kansen omwille van de grens volledig te benutten middels een gezamenlijk economisch plan voor de euregio. Concreet zou de lange termijn ambitie zijn 1/3 van deze grensbelemmeringen op te ruimen waardoor 5% meer BRP gerealiseerd kan worden in de komende 10 jaar.

2. Een duurzame regio in Europa leidend op het gebied van klimaat en schone lucht.

Duurzaamheid is vanuit verschillende invalshoeken voor Zuid-Limburg, alsmede de omliggende Euregio een ideaal voorbeeld van een uitdaging die gemeenschappelijk opgepakt moet worden. Luchtverontreiniging en klimaatverandering kennen immers geen grenzen. Nationaal beleid wel. Zoals de omliggende grensregio's ligt Zuid-Limburg in een gebied met een hoge concentratie van industrie, in een natuurlijke omgeving van heuvels en valleien, waardoor het wat klimaat- en luchtverontreiniging betreft al snel onder druk komt te staan.

Voor Zuid-Limburg zou de ambitie moeten zijn leidinggevend te worden in het lokaal realiseren van het Parijs akkoord waarbij elke Zuid Limburgse gemeente op zijn manier het akkoord kan invullen (circulaire economie, afvalverwerking, etc.) maar wel met gemeenschappelijke streefcijfers en KPI's. Verminder als onderdeel van de regiodeal met het Rijk de CO₂ uitstoot van bedrijfsleven met 50% tegen 2025. Kom tot een CO₂ neutrale regio in overleg met de omliggende buurregio's tegen 2030, waarbij de drie centrumsteden: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht het voortouw nemen²³. Wat luchtkwaliteit betreft, stel als gezamenlijke, maatschappelijke missie, het groene heuvelland "hart" van Randstad Zuid-Limburg als het ware tot in de binnenpleinen van steden en gemeenten te brengen. De schone lucht ambitie raakt rechtstreeks de gezondheid van de Zuid-Limburgse ingezetenen²⁴ en is ook een essentieel onderdeel van beleid dat de burger weer het noodzakelijke vertrouwen geeft in de manier waarop economische groei welvaart kan brengen. Meer nog dan in de Randstad aan de Noordzee gelegen, kent Zuid-Limburg veel minder natuurlijke luchtverversing, en wordt de regio geconfronteerd met een lage luchtkwaliteit omwille van nabijgelegen industrie en valleien.

Maar ook de grensmobiliteit kan op deze manier aangepakt worden. Het streven van Zuid-Limburg naar een leidinggevende rol op het gebied van duurzaamheid zal de omliggende grenssteden en gemeenten meetrokken in het nemen van gezamenlijke maatregelen ter verduurzaming van de economie. Op het gebied van Openbaar Vervoer (OV) b.v. het invoeren binnen eenzelfde tijdschema van het gezamenlijk gebruik van elektrische of op waterstof rijdende bussen. Niet langer beperkt dus tot de vervoerder aan de eigen kant van de grens maar in goed overleg met de andere vervoerders: Arriva dus samen met de Lijn en de TEC. Of ook nog op het gebied van duurzame woningbouw met PALET Parkstad als trekker voor Zuid-Limburg. En daar waar de buitenlandse grensregio's vooruitlopen, onderzoeken hoe het eigen beleid versneld aangepast kan worden aan het buitenlandse beleidskader.

Concreet moet de ambitie zijn leidinggevend te worden in het lokaal realiseren van het Parijs akkoord waarbij elke Zuid Limburgse gemeente op zijn manier het akkoord kan invullen (circulaire economie, afvalverwerking, etc.) met gemeenschappelijke streefcijfers en KPI's. Randstad Zuid-Limburg als duurzame CO₂ neutrale pilot-city tegen 2030, waarbij de drie centrumsteden: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht het voortouw nemen.

²³ Wordt dus één van de 100 missie steden zoals voorgesteld door Mariana Mazzucato (2018), Mission-oriented research & innovation in the European Union. A problem-solving approach to fuel innovation-led growth, 20-02-2018, zie <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5b2811d1-16be-11e8-9253-01aa75ed71a1/language-en>

²⁴ Zie onder meer het toxicologisch onderzoek van Jos Kleinjans en zijn groep aan de UM, zoals recent nog gepubliceerd in Environment International, [Volume 113](https://doi.org/10.1016/j.envint.2018.04.011), April 2018, Pages 26-34, zie <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160412017319827>

3. Een “saamhorige” regio.

Zuid-Limburg, en de drie tripool steden, wordt gekenmerkt door een lage arbeidsparticipatie en een toenemende polarisatie op zowel de arbeidsmarkt, de woon- en leefomgeving en in toenemende mate het onderwijs. Zoals het BMC advies rapport²⁵ het in het geval van Maastricht omschrijft: Maastricht is “een stad van twee gezichten” constaterend dat “Investerings in economische structuur niet automatisch leiden tot sociale versterking” (BMC-advies). Kortom het doorsijpelen van de resultaten van de huidige kennisinvesteringen naar de rest van de samenleving werkt niet alleen niet goed²⁶, het lijkt ook in toenemende mate te leiden tot een zichzelf versterkende sociale polarisatie. Daar zijn tal van redenen voor.

Aan de ene kant lijkt de Limburgse arbeidsmarkt niet goed te functioneren. Er is sprake van een gebrekkige arbeidsmarkt mobiliteit binnen Zuid-Limburg **en** over de grens heen. Deze gebrekkige mobiliteit draagt sterk bij aan verdere sociale segmentering waarbij de mogelijkheden van de grens teveel als een korte termijn oplossing worden gezien voor het oplossen van eigen arbeidsmarkt tekorten en niet als het bieden van arbeidsmarkt kansen. De CPB studie “De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen”²⁷ in deel I geciteerd, geeft aan dat de arbeidsparticipatie in grensregio’s beduidend lager is. Dat geldt met name voor het Duitse grensgebied waar ook taal een belangrijke barrière vormt voor het vinden van grensoverschrijdend werk. Daarbij lijken ook de competenties van schoolverlaters en werklozen niet goed aan te sluiten op wat de arbeidsmarkt nodig heeft. Voor een grensregio komen daar naast buitenlandse taalkennis ook nog eens verschillen in regelgeving bij, die dikwijls demotiverend werken voor mensen om een job aan de andere kant van de grens te zoeken.

De aanpak van sociale achterstanden vormt een goede basis voor een gemeenschappelijke aanpak in Zuid-Limburg met één van de drie steden als kartrekker. Zoals het 4Limburg programma het omschrijft: “Mensen met achterstanden op het gebied van (arbeids)participatie en gezondheid worden niet voldoende bereikt en staan daardoor vaak langdurig aan de zijlijn, terwijl de vraag naar arbeid groeit... In de kern gaat het erom een brug te slaan tussen economische en sociaal maatschappelijke waarden; kwetsbaarheid omzetten in kracht onder het motto: iedereen heeft talent, iedereen doet mee, iedereen draagt bij en niemand valt buiten de boot.” De drie steden moeten uitgedaagd worden om met nieuwe innovatieve sociale innovaties op de proppen te komen. De geografische fessenhals draagt ook niet bij aan meer arbeidsmarkt mobiliteit naar de rest van Nederland.

De ambitie voor Zuid-Limburg moet hier hoog liggen. De arbeidsparticipatie opkrikken tot minimaal het landelijk niveau in de komende 4 jaar. De arbeids- en onderwijskansen aan de andere kant van de grens beter benutten. Maar ook gezamenlijk beleid om de toenemende sociale uitsluiting aan te pakken.

²⁵ Maastricht BMC Advies (2017), Deel 1: De stad spreekt. Feiten en meningen: Wat heeft de stad nodig?

²⁶ Economen hebben het over het falen van de “trickling down” van productiviteit of het falen van de technologische kennis-diffusie nexus. Zie onder meer RISE (2017), Europe’s Future: Open Science, Open Innovation and Open to the World, Brussel, inleidend hoofdstuk.

²⁷ CPB (2016), De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen”, CPB notitie, 23 november.

4. Een ondernemende regio.

In Zuid-Limburg wordt 65% van het economisch product gemaakt door het grootbedrijf. Versterking van de groei- en innovatiekracht van het MKB is essentieel, inclusief samenwerking in de keten en sterkere samenwerking tussen MKB en de Brightlands campussen in de strategische groeisectoren met focus op chemie en materialen, life sciences en health, automotive, ICT/smart services en logistiek als enabler. Zoals de tabel hierboven (onder 1) aangeeft, biedt de andere kant van de grens een bijna natuurlijk pallet aan opschalingsmogelijkheden voor het MKB. Veel van de zichzelf, onder meer dankzij digitale toepassingen en 3-D printing, vernieuwende maakindustrie heeft in Zuid-Limburg de unieke kans om mee te liften op de synergie en complementariteit in de “slimme specialisatie” sectoren aan de andere kant van de grens: als afnemer of toeleverancier.

Maar ondernemerschap behelst natuurlijk veel meer dan de maakindustrie. Op tal van gebieden: van de kunsten tot sociaal ondernemerschap, biedt de multiculturele omgeving van de Euregio aan jongeren en ouderen nieuwe mogelijkheden voor ondernemerschap. Opnieuw lijkt een gezamenlijke Zuid-Limburgse aanpak richting Euregio een geschikte beleidsuitdaging. Zoals in deel I reeds aangegeven ligt zowel het ondernemerschap als het aantal ZZP-ers in Zuid-Limburg beduidend lager dan in de rest van Nederland. De andere kant van de grens benutten biedt mogelijkheden om hier verandering in te brengen. Het feit dat de Universiteit Maastricht een groot aantal Duitse en Belgische studenten en staf in haar midden heeft, biedt opnieuw tal van mogelijkheden.

Daarnaast zou de regio, zoals destijds met het Limburgse initiatief rond de “kennis-as”, zich als ondernemende regio moeten profileren en nieuwe ontwikkelingen aangrijpen op basis van een sterkere Euregionale samenwerking en clustervorming zoals het gemeenschappelijk ontwikkelen van regionale flagships op het gebied van e-mobility, circulaire economie, duurzame energie, sociale innovatie, zelfs in relatie tot de mogelijke komst van de Einstein Telescoop.

Versterk de groei- en innovatiekracht van het MKB, dankzij de reeds gestarte samenwerking tussen MKB en de Brightlands campussen in de strategische groeisectoren met focus op chemie en materialen, life sciences en health, automotive, ICT/smart services en logistiek als enabler. Steun het innovatieve MKB middels grensoverschrijdende opschaling.
---

5. Een lerende regio.

De aantrekkende economie schept nieuwe kansen voor mensen die nu nog niet deelnemen aan het arbeidsproces. Juist in deze tijd van krapte moet het mogelijk zijn om de arbeidsparticipatie in Zuid-Limburg op te trekken tot het landelijk gemiddelde. Daarbij worden grote uitdagingen gesteld aan het onderwijs: niet alleen het hoger onderwijs, maar vooral het (V)MBO en techniekonderwijs; de grote uitval aanpakken; het levenslang leren aangrijpen als nieuw HRM-beleid; het erkennen en ontwikkelen van doorlopende leerlijnen; de invoering van meertaligheid en kennis van de grenstalen: Duits en Frans in het bijzonder, middels “immersie” (taalbad) waarbij een vak in een andere taal wordt gegeven zodat men de taal leert spreken en niet noodzakelijk de onderliggende grammatica van de taal.

Opnieuw kan gebruik gemaakt worden van de toenemende aanwezigheid van buitenlandse studenten in de regio: activeer deze studenten en daag hen uit om op gebieden van sociaal ondernemerschap, gezondheid, verzorging, kunsten, horeca met nieuwe initiatieven te komen. Op veel van deze gebieden is grensoverschrijdende imitatie en ondernemerschap een culturele verrijking.

Op het gebied van onderwijs is meer aandacht nodig voor het hele onderwijsbestel en niet enkel het “hogere” universiteits- of hogeschooldeel. Betrek ook het onderwijsbestel aan de andere kant van de grens in de strategische uitbouw: tweetaligheid richting Duitsland; verbreding keuze van onderwijs richting Belgisch Limburg; de bredere, grensoverschrijdende rol van de internationale school in Maastricht; de uitbouw van technische opleidingen op de Brightlands campussen.

Richt naast, of als onderdeel van ITEM in Maastricht, een “Border focal point” op in Zuid-Limburg met een focus op enkele specifieke punten zoals de toetsing/erkenning van diploma’s tussen beroepsgroepen; de toegang van asielzoekers tot (hoger) onderwijs; etc.

Verbeter de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt, haal studenten eerder naar binnen middels duale leerstromen. Erken het belang in HBO opleidingen van vakmanschap: een soort van hoogwaardig vakmanschap. Benut optimaal de grensoverschrijdende kansen op het gebied van leren op alle gebieden: traditioneel onderwijs, duale onderwijsvormen, praktijkonderwijs (het Duitse vocational training), levenslang leren, omscholing en belang van zijstroom. Haal het beste uit elke buurregio.

6. Een bereikbare regio.

Als Randstad én grensstad Zuid-Limburg zijn het vooral de verbindingen tussen de Zuid-Limburgse gemeenten en de omliggende Euregio die te kort schieten en de natuurlijke interactie tussen de Zuid-Limburgse steden en de omliggende regio’s beperken. Hier ligt een gemeenschappelijke uitdaging: het realiseren van betere grensoverschrijdende OV- verbindingen.

Maar anderzijds, wil Zuid-Limburg zijn statuut als Randstad ook waar maken, zal ook meer aandacht geschonken moeten worden aan een goed duurzaam mobiliteitsnetwerk met de regionale gemeenten tussen de drie steden in, met bijzondere aandacht voor fiets, P+R en bussen. Het Heuvelland kan slechts economisch meeprofiteren als het gemakkelijk bereikbaar is. Daarnaast is er de noodzaak tot het investeren in het verbinden van de verschillende Zuid-Limburgse ‘clusters’ zoals dat past in een Randstad concept: de kennisclusters (de fietssnelweg tussen de Maastricht Health Campus en de Chemelot Campus); cultuurclusters (OV-voorzieningen tot laat in de nacht); en de vele stedelijke ‘interactiemilieus’. Daarbij spelen stationsomgevingen een belangrijke rol, zoals in het geval van Maastricht en Heerlen recent gerealiseerd met een duurzaam en optimaal bereikbaar mobiliteitsnetwerk.

Wat grensoverschrijdende verbindingen betreft, blijft de relatief slechte OV bereikbaarheid voor Zuid-Limburg een wezenlijke bottleneck. De verbindingen tussen de Zuid-Limburgse gemeenten en de omliggende Euregio is, terugkijkend naar de raderen van regionale economische groei zoals in Figuren 1 en 3 geïllustreerd, dé ontbrekende schakel om de natuurlijke interactie tussen de Zuid-Limburgse steden en de omliggende regio verder te ontwikkelen. Hoe sneller de verplaatsing van de ene naar de andere stad, hoe makkelijker het is om van elkaars kwaliteiten te profiteren.

Gelet op de afstanden tussen de steden en de beleidsdoelen ten aanzien van luchtkwaliteit en klimaat is investeren in betere spoorverbindingen de meest logische keuze. Te meer in binnensteden met te weinig plek om iedereen per auto te faciliteren en waar het autobezit onder een belangrijke doelgroep, jonge hoogopgeleiden, relatief laag is. Investeren in een grensoverschrijdend spoornetwerk dragen behalve op de arbeidsmarkt ook nadrukkelijk bij aan de bereikbaarheid van kenniscentra en toeristische en culturele voorzieningen en evenementen. Het Daily Urban Systeem (DUS) wordt hiermee groter en de interactie tussen steden intensiever. Met andere woorden de koek wordt groter.

Naast het vergroten van het DUS is ook de nationale en internationale netwerkpositie relevant. Een goede treinverbinding met sterke economische regio's binnen Nederland zoals Eindhoven, de zuid- en noordvleugel van de Randstad zijn uiteraard van cruciaal belang, maar ook de kwaliteit van de verbindingen met de rest van Europa is voor Randstad Zuid-Limburg essentieel. Goede verbindingen met steden als Brussel, Parijs, Amsterdam, London en Köln en de omliggende luchthavens zijn belangrijke vestigingsfactoren voor bedrijven. Wat de eigen Zuid-Limburgse Maastricht-Aken-Airport (MAA) betreft, gaat de vergelijking met Randstad wellicht het minst op. MAA kan hiertoe bijdragen enkel en alleen als hier ook lijnvluchten worden aangeboden: minimaal één nationale met b.v. Schiphol en één buitenlandse met b.v. München.

Stel streefcijfers op wat zowel interne bereikbaarheid als externe bereikbaarheid betreft.
--

7. Een aantrekkelijke regio.

Een regio waar het goed wonen en vertoeven is. De aantrekkelijkheid van de regio hangt natuurlijk nauw samen met bereikbaarheid. De komende jaren zal met de vergrijzing en ontgroening sprake zijn van een steeds intensievere "war on talent". Talent heeft de neiging naar grote steden te trekken met dito voorzieningen, wonen, werken, connectiviteit, mogelijkheden voor partners. De Randstad Zuid-Limburg ambitie is om samen met de omliggende Euregio een heuse grootstedelijke agglomeratie te worden, vergelijkbaar met andere grote stedelijke agglomeraties. De basis is gelegd, nu nog de uitvoering.

Het aantrekkelijke van Randstad Zuid-Limburg is het spiegelbeeld van de noordelijke Randstad: kleinschaligheid en minder druk. Het feit enerzijds dat men, zoals in Maastricht, zich bevindt in een vrij compacte stadsagglomeratie met een woon- en leefklimaat dat ook aantrekkelijk is omwille van de nabijheid van de natuur en anderzijds ruimte en rust biedt waardoor men zich ook snel verbonden voelt met de regio. Men woont hier graag, en ontleent er al snel een stuk van zijn eigen identiteit aan en is er ook trots op. Kortom, quality of life.

Zoals in deel 1 aangetoond, vlakt de bevolkingskrimp af doordat de regio in toenemende mate buitenlandse migranten aantrekt. De internationalisering die daarmee gepaard gaat past naadloos bij het verleden van Zuid-Limburg. Investeren in de aantrekkelijkheid van Zuid-Limburg, of dat nu is op basis van het versterken van oude culturele Limburgse eigenheden, of op basis van vernieuwing. Tezelfdertijd lift het culturele aanbod in Zuid-Limburg ook mee op wat aan de andere kant van de grens wordt aangeboden. Culturele nieuwsgierigheid kent geen grenzen. Zuid-Limburg is de ideale plek om die nieuwsgierigheid te bevredigen. Essentieel is dan wel dat het aanbod wordt versterkt door samen te werken en elkaar niet te beconcurreren. Wat cultuur betreft, leg de prioriteit dan ook op samenwerking binnen Zuid-Limburg en met de andere kant van de grens, eerder dan met de rest van Nederland.

De bevolkingsevolutie in Zuid-Limburg is een goede graadmeter voor de aantrekkelijkheid van Zuid-Limburg. Benut de multi-culturele diversiteit, hou het evenwicht tussen kleinschaligheid, rust en congestie goed in het oog, wees selectief in het vestigingsbeleid. En werk samen aan een onderscheidend cultuuraanbod.

8. Een unieke regio.

“Je zult er maar wonen...”: het Zuid-Limburgse heuvelland, de Brunssummer heide, het Maasland, de Voerstreek, het Drielandenpunt. Het “groene hart” van Randstad Zuid-Limburg is zoveel meer dan het groene, “platte”-land van de andere Randstad in Nederland. De gecombineerde aantrekkingskracht van Heuvelland, de historische Zuid-Limburgse binnensteden en dorpen is onovertroffen. Zeker als dit *unique selling point* in samenhang (en niet in concurrentie) wordt gepromoot. Het blijft de kers op de taart en maakt elke ambitie realistisch.

In zekere zin vormt het Zuid-Limburgse “groene hart” de andere kant van de stedelijke grens van de drie tripool grenssteden: de binnenlandse grens met onder meer: de natuur; het eigen culturele erfgoed; het beschermde “heuvelland” in plaats van “platteland”. Allemaal factoren die onderdeel zijn van het unieke vestigingsklimaat van Zuid-Limburg. En zoals in de Noordelijke Randstad stelt zich ook hier de vraag over de balans tussen stad en platteland zoals onder meer door Rem Koolhaas²⁸ bepleit. Hoe een evenwichtige balans te vinden en op basis van welke toekomstvisie? Als aantrekkingsgebied voor de Zuid-Limburgse “tripool steden” of eerder omgekeerd als overloopgebied? Met een lokale functie of eerder een landelijke? Als aantrekkelijk perifeer gelegen, bijna buitenlands toeristisch gebied?

Een unieke regio heeft bescherming nodig. Ga in overleg met alle Zuid-Limburgse gemeenten. Samen bepalen de 18 Zuid-Limburgse gemeenten het unieke van Zuid-Limburg. Slechts samen zullen ze dit unieke karakter ook kunnen behouden en succesvol positioneren.

---

²⁸ Rem Koolhaas in NRC 2 jan 2018: de blik moet weer gericht zijn op het platteland.

Samenvattend: uit deze lijst van acht factoren is de belangrijkste uitdaging voor Zuid-Limburg op dit ogenblik ongetwijfeld de problematische arbeidsmarkt met zijn toenemende arbeidsmarkttekorten aan de ene kant en uitstoot aan de andere kant met de ermee gepaard gaande grote opgave voor gemeenten op het sociale domein. De invloed van individualisering, digitalisering en globalisering ontgaat ook Zuid-Limburg niet. De kloof tussen *'haves'* en *'haves not'* wordt groter. Een gepast antwoord hierop vinden, vergt een veerkrachtige, niet bureaucratische overheid. Dat wil zeggen een overheid die in staat is om de balans te vinden tussen enerzijds stabiliteit (welke zaken blijf je decentraal doen) en anderzijds flexibiliteit (welke zaken kun je centraal, als gemeenten gezamenlijk doen). Dat vergt ook een overheid die op Zuid-Limburgse schaal **saamhorigheid** als nieuwe doelstelling voorop stelt. Naast de eigen doelstelling van toenemende arbeidmarktparticipatie en het tegengaan van sociale uitsluiting, vormt saamhorigheid een ideaal testgebied voor het ontwikkelen van bestuurskracht en bestuurlijke samenwerking op Zuid-Limburgs niveau.

Conclusies

Zuid-Limburg is de afgelopen 5 jaar een ambitieus economisch groeipad ingeslagen. Enigszins vergelijkbaar met Brainport Development – dat ontstond in reactie op de grote arbeidsuitstoot als gevolg van de sluiting van DAF en de operatie Centurion bij Philips – kwam Limburg Economic Development in 2011/2012 tot stand na de jaren van crisis en krimp van de Zuid-Limburgse economie volgend op de financiële crisis. In beide gevallen was er echter een wenkend perspectief: in Eindhoven de Brainport Development 2020 ambitie begin dit Millennium, met later de bredere Brainport Network alliantie; in Limburg de oprichting van een “kennis-as” waarlangs de Brightlands campussen de kennisattractiepolen van Limburg zouden worden. Het heeft Zuid-Limburg geen windeieren gelegd.

Deze ontwikkeling dient doorgezet te worden. Een economische groei die “slim” is, de grensligging nog beter benut en zich vertaalt in meer welvaart, en de Zuid-Limburgse regio en steden in staat stelt de nieuwe gedecentraliseerde taken waarvoor zij nu verantwoordelijk zijn naar behoren te vervullen. Maar de ambitie moet verder reiken. Een economische groei waarin nu ook meer dan tevoren burgers, werknemers, ingezetenen van, en in profiteren, en niet alleen hoogopgeleiden. En een economische groei die complementair is met de nieuwe urgente uitdagingen op het gebied van duurzaamheid waarbij met steun van Rijk en provincie de Zuid-Limburgse uitdagingen van klimaat en luchtverontreiniging gezamenlijk aangepakt worden. Zo heeft Zuid-Limburg het in zich om één van de aantrekkelijkste regio’s in Europa te worden, waarin de leefomgeving gekoesterd wordt, de economie versterkt en van de unieke ligging met volle teugen genoten kan worden.

Dat is in zekere zin de gezamenlijke opgave voor “Randstad Zuid-Limburg”:

- het verder realiseren van bijkomende welvaart mede, en dankzij de Nederlandse randligging aan de grens, maar centrale ligging in Europa, met ook alle uitdagingen wat bereikbaarheid betreft;
- het inzetten op saamhorigheid: iedereen aan het werk, aandacht en steun voor sociaal zwakkeren en onderwijs dat verbindt en niet polariseert; en
- het behoud van het unieke Zuid-Limburgse landschap met zijn inspirerende leefomgeving, inclusief cultuur.

Concreet kan deze gezamenlijke opgave samengevat worden onder de 8 strategische raderen van economische regionale dynamiek in een grensregio (zoals in Figuur 3 geïllustreerd).

1. *Een “slimme” grensregio.* Grensbelemmeringen opheffen en kansen pakken. De inzet zou moeten zijn de niet-gerealiseerde kansen volledig te benutten. Volgens de Europese Commissie missen grensregio’s gemiddeld 8% welvaart. Voor de Euregio Maas-Rijn wordt dit geschat tussen de 10,3% en 13,5% van het bruto regionaal product (BRP). De lange termijn ambitie zou moeten zijn 1/3 van deze grensbelemmeringen op te ruimen waardoor 5% meer BRP gerealiseerd kan worden in de komende 10 jaar.
2. *Een duurzame regio.* Duurzaamheid is voor Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht en de omliggende Euregio een ideaal voorbeeld van een gemeenschappelijke “missie” waarmee het groene “hart” van Randstad Zuid-Limburg als het ware tot in het binnenplein van de Zuid-Limburgse steden beland. De ambitie is hier om met elkaar: Zuid-Limburg en de omliggende

Euregio, te komen tot een schonere en CO₂ neutrale regio tegen 2030, waarbij de drie centrumsteden: Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht het voortouw nemen.

3. *Een saamhorige regio.* Een ambitie met participatie van allen. Hoog- en laagopgeleiden, oud en jong, man en vrouw. Concreet is de ambitie om de arbeidsparticipatie op te krikken tot minimaal het landelijk niveau in de komende 4 jaar. De arbeids- en onderwijskansen aan de andere kant van de grens beter te benutten. Maar ook sociale uitsluiting aan te pakken.
4. *Een ondernemende regio.* In Zuid-Limburg wordt 65% van het economisch product gemaakt door het grootbedrijf. Versterking van de groei- en innovatiekracht van het MKB is absoluut nodig, inclusief samenwerking in de keten en sterkere samenwerking tussen MKB en de Brightlands campussen in de strategische groeisectoren met focus op chemie en materialen, life sciences en health, automotive, ICT/smart services en logistiek als enabler. Maar daarnaast ook durven nieuwe ontwikkelingen aangrijpen op basis van sterkere Euregionale samenwerking en clustervorming zoals regionale flagships op het gebied van e-mobility, circulaire economie, duurzame energie, sociale innovatie, de Einstein Telescoop.
5. *Een lerende regio.* De aantrekkelijke economie schept nieuwe kansen voor mensen die nu nog niet deelnemen aan het arbeidsproces. Juist in deze tijd van krapte moet het mogelijk zijn om de arbeidsparticipatie in Zuid-Limburg op te trekken tot het landelijk gemiddelde. Daarbij worden grote uitdagingen gesteld aan het onderwijs: niet alleen het hoger onderwijs, maar ook het (V)MBO en techniekonderwijs; de uitval aanpakken; het levenslang leren als nieuw HRM-beleid; het erkennen van belang van doorlopende leerlijnen; meertaligheid en kennis van de grenstalen.
6. *Een bereikbare regio.* Als Randstad én grensstad Zuid-Limburg zijn het vooral de verbindingen tussen de Zuid-Limburgse gemeenten en de omliggende Euregio die te kort schieten en de natuurlijke interactie tussen de Zuid-Limburgse steden en de omliggende regio beperken. Hier ligt een gemeenschappelijke uitdaging: het realiseren van betere grensoverschrijdende OV-verbindingen.
7. *Een aantrekkelijke regio.* Een regio waar het goed wonen en vertoeven is. De komende jaren zal met de vergrijzing en ontgroening sprake zijn van een steeds intensievere “war on talent”. Talent heeft de neiging naar grote steden te trekken met dito voorzieningen, wonen, werken, connectiviteit, mogelijkheden voor partners. De Randstad Zuid-Limburg ambitie is om samen met de omliggende Euregio een grootstedelijke agglomeratie te worden, vergelijkbaar met andere grote stedelijke agglomeraties.
8. *Een unieke regio.* “Je zult er maar wonen...”: het Limburgse Heuvelland, de Brunssummer heide, het Maasland, de Voerstreek, het Drielandenpunt. Het “groene hart” van Randstad Zuid-Limburg is zoveel meer dan het groene, “platte”-land van de andere Randstad. De gecombineerde aantrekkingskracht van Heuvelland, de historische Zuid-Limburgse binnensteden en dorpen is onovertroffen. Het blijft de kers op de taart en maakt voor Zuid-Limburg elke ambitie realistisch.

Noch de centrumsteden Heerlen, Sittard-Geleen en Maastricht, noch Zuid-Limburg als geheel kunnen dit alleen aan. De hierboven geschetste acht opgaven voor Zuid-Limburg maken dat duidelijk. De nu voorliggende notitie is te beschouwen als het strategisch kader van waaruit gemeenten in Zuid-Limburg graag het gesprek willen aangaan met bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen en Provincie om samen te bezien op welke wijze zij kunnen bijdragen aan de realisering van dat beleid. Met de blik niet zozeer op de korte termijn, maar met het oog op een langjarig commitment.

Gemeente Maastricht

Aan het college van BenW

ONDERWERP	COLLEGEVERGADERING	BIJLAGEN
strategische visie regionaal-economische opgaven	13 november 2017	--
BEHANDELD DOOR	DOORKIESNUMMER	ONZE REFERENTIE
HMJL (Helmy) Koolen	043 - 350 5274	
E-MAILADRES	FAXNUMMER	UW REFERENTIE
helmy.koolen@maastricht.nl	043 - 350 4141	--

Geachte collegeleden,

Hierbij informeer ik u over de notitie die namens het gemeentebestuur van Maastricht is verstuurd naar de gemeenten Sittard-Geleen en Heerlen om te komen tot een strategische visie voor de regionaal-economische opgaven.

Basis

Notitie van burgemeesters en gedeputeerde bestuurlijke samenwerking 'Krachtig inspelen op regionaal-economische opgaven' (Handreiking gemeentebesturen in Zuid-Limburg voor de coalitieprogramma's 2018-2022). Het gemeentebestuur van Maastricht stelt voor om een strategische visie te ontwikkelen, daarbij ondersteund door een projectleider.

Resultaat maart 2017

Resultaat van de aanpak dient te zijn dat de gemeentebesturen van Heerlen, Maastricht en Sittard-Geleen in de positie komen om een gelijke startpositie in te nemen in hun collegeprogramma's 2018-2022 op het thema economie-onderwijs-arbeidsmarkt. In februari 2018 wordt een strategische visie voor Zuid Limburg op het gebied van arbeidsmarkt, onderwijs en economie (met oog voor de woon- en leefomgeving) opgeleverd. Op basis van de strategische visie kunnen de drie Colleges een toekomstagenda opstellen en deze mogelijk in een volgende fase uitwerken voor een regiodeal met het rijk. De strategische visie en de toekomstagenda worden gebundeld ingebracht als overdrachtsdocument bij de coalitiebesprekingen in de drie Zuid Limburgse steden.

Proces voor de opdrachtnemer

De directeuren economie van de steden en desgewenst van de provincie zijn opdrachtnemer en worden daarbij ondersteund door een externe projectleider bij:

- inventarisatie van relevante bestaande visies, beleidsstukken (door de opdrachtgever aan te leveren)
- korte verkenning met beperkt aantal partijen uit het bedrijfsleven en onderwijs
- toetsing van de bevindingen uit de beleidsinventarisatie en verkenning met het veld bij de opdrachtgever (zowel bestuurlijk als ambtelijk)
- opstellen concept korte visie en concept uitvoeringsagenda
- toetsing concept visie bij partners in onderwijs en bedrijfsleven
- toetsing bij opdrachtgever
- leveren van eindproduct uiterlijk 15 februari 2018

Gewenst profiel ondersteuning

- een gezaghebbend persoon die kan luisteren, verbinden en draagvlak creëren en scherpe keuzes in het belang van Zuid-Limburg kan uitleggen
- bewezen track record in visieontwikkeling en vertaling strategie in een operationele agenda
- kennis van economie, arbeidsmarkt en onderwijs in Zuid Limburg en toch voldoende distantie om een voor Zuid-Limburg optimale visie te ontwikkelen
- analytisch sterk
- in staat zijn partijen te verbinden, goede netwerker met goed 'Haags' netwerk
- uitmuntende mondelinge en schriftelijke vaardigheden

Hoogachtend,

André F.M. Willems,

Wethouder Sociale Zaken, Ouderenbeleid, Stadsbeheer, Sport & Recreatie.